

Csekő Ernő
Pályatöredékek a századfordulóról:
Leopold Samu és Guttmann Irén (Lys-Noir)
Adalékok a neológ zsidóság műveltségéhez

Két név, illetve a „neológ zsidóság műveltsége” szerepel e tanulmány címében, mely így első látásra ellentmondásnak tűnik. Két név, illetve az e nevek mögött megbúvó két ember hogy is jeleníthetné meg egy egész közösség, jelen esetünkben a neológ zsidóság műveltségét. Természetesen nem is erről van szó. A címben szereplő Leopold Samuról, illetve Guttmann Irénről előljáróban csupán az mondható el – legalábbis amint a lexikonok, életrajzi adattárak szűkszívű szócikkeiben megtudható róluk –, hogy a századforduló időszakában előbbi történetírói tevékenységével, míg az utóbbi verseivel hívta fel magára a figyelmet. Igaz, a nevüket leginkább megőrző egykorú, illetve időben közel eső életrajzi lexikonok is inkább műkedvelő történetíróként, illetve költőként emlékeznek meg róluk. Ez azonban nemcsak annak köszönhető, hogy körülményeiket tekintve nem voltak professzionális gyakorlói az általuk művelt műfajnak (így például Leopold Samu gazdasági akadémiát végzett), hanem legalább ilyen fontosnak tűnik előttem, hogy az időben rövidre szabott alkotói pálya nem tette lehetővé számukra a kiteljesedést. Ezért is beszélhetünk esetükben félbetört életpályáról, illetve átmenetinek bizonyuló alkotói időszakról.

Leopold Samu 1899. május 29-én, Budapesten, a Herczeg-féle szanatóriumban mindössze huszonhét évesen hunyt el. Guttmann Irén, akivel kevesebb, mint másfél éve voltak házасok, ekkor mindössze tizenkilenc éves volt. A fiatal, reményteljes jövő előtt álló, s mindamelllett felettébb rokonszenves és bájos pár közös élete hamar véget ért. A férje halála következtében fél éves kislányával egyedül maradó Guttmann Irénre szinte egyik percről a másikra rászakadt a borzalmas valóság. Miután költészete, legalábbis napilapokban és folyóiratokban napvilágot látott versei 1900 valamint 1907 legeleje, gyakorlatilag második férjhezmenetele közti időszakra korlátozódik,

Lys-Noir, azaz Guttmann Irén arcképe *A Hét* 1900/52. számának címlapjáról

kijelenthető, hogy az egy válságos, illetve érzelmileg felfokozott élethelyzet terméke, lenyomata. Azonban arra, hogy az illetén módon botcsinálta – azaz a sors kegyetlen játéka folytán azzá lett – költő versei milyen komoly elismerésben részesültek, álljon itt *A Hét* 1900. december 30-i (52. szám), a Lys-Noir álnéven publikáló Guttmann Irén fényképét címlapján hozó számának elismerő sorai:

„Kicsoda Lys-Noir, akinek különös kis verseit olvassák a <Hét>-ben? Megmutatjuk képe mását: ez az. De igazi nevét nem mondhatjuk meg. A neve Lys-Noir. Hozzá fogunk szokni ehhez a névhez és

a gyönyörű szép asszony, aki mögéje bújt, meg fogja szokni, hogy viselje.

Költészete borong a múlton. Aki ilyen fiatal szemmel hátranéz: költő. Aki ifjú szíve gazdag érzését egy emléknek adja: kiváló egyéniség. Keze alatt sorra simulnak rímekbe a szók. Mi a bűja, bánata, azt nem mondja meg, ennélfogva muzsikál. Sobse hittem volna, hogy nő kezében a lant ennyire hangszer lehessen.

Kicai versek, ködös versek. Mindegyik egy-egy izgató kérdőjel; az esztétikus tán megrovásul mondaná: ezeknek a verseknek kommentár kell. Így csak az írhat, akinek élete mindenki előtt ismert. Én azt mondom: így az ír, aki magába néz és nem csinálja a verseket, hanem fölszűre hozza őket úgy, ahogy a lélekben megtermettek. Értetőség? Világosság? Szükség, hasznos valami, de az íróasztal elé képzelt közönséget kíván, akit a költő minduntalan megkérdőzhet: tudod mit mondtam? Ez a homályosság, mely csak kifelé homály, ez az ingatag rezgése a soroknak az igazi, a ki nem mondott értelem körül: a költői alkotás isteni öntudatlanságát mutatja, s a Lys-Noir költészetében éppen a tartalomnak ezt a naivságát nézem nagyra és értékesnek, annál értékesebbnek, mennél jobban látom formában, nyelvben, ritmusban az erős öntudatosságot.

Küzdök a vágyammal, mesélni róla. Elmondani azt, amire a versei csak vonatkoznak. De élete az övé, csak annyiból van joga a nyilvánosságnak, amennyiben önként belőle ad. Pontot tesztek: azt hiszem csak egyelőre. Lys-Noirról még sokan fognak írni és sokat. Ő lesz az újabb versköltészet legegységibb s legművészebb költője.”¹

Az ekkor már komoly reputációval rendelkező, a kortársak által is kiemelten kezelt szépirodalmi orgánumban megjelenő elismerő mondatoknak komoly értéke volt/van, amiként a Leopold Samu halálakor született nekrológokban tetten érhető, történeti kutatásait méltató, annak jelentőségét kiemelő soroknak is. Így mindenekelőtt a függetlenségi irányultságú lapban, az *Egyetértés*ben megjelent alábbi soroknak, amelynek szerzője vélhetően Szatmári Mór volt:

„Pedig mennyit akart még írni. Többször és legutóbb még pár hónap előtt kifejtette előttem terveit. Sokat beszélgettünk róluk. Meg akarta írni a harmincas és hatvanas évek gazdasági történetét szociális alapon. A jobbágyok felszabadításában megnyilvánuló szociálpolitikai jelenségeket akarta megvilágítani. Sokat bámultam, mily éleslátással, mennyi szellemmel tudott e két korszak még úgyszólván teljesen ismeretlen gazdasági mozgalmairól beszélni. Széchenyi István és Fáy

Andrásról mennyi újat tudott mondani. Azt hiszem, megjegyzéseinek legnagyobb részét papírra vetette. Családja nagy szolgálatot tenne gazdasági irodalmunknak, ha az elhunyt hátrahagyott kéziratait rendeztetné és ha legtöbbje fragmentum is, sajtó alá bocsátaná.”²

Mint a fentebbi idézetek alapján is láthatjuk, Leopold Samu és Guttmann Irén személye kapcsán egyaránt inkább beváltatlan ígéretekről, tehetségekről van szó, mint számottevő életművet létrehozó alkotókról – igaz a századforduló időszakáról, egy önmagában is nagyon izgalmas korszakból. Azonban az életútjuk, illetve tevékenységük, valamint csonkaságukban is több szempontból figyelemre méltó munkásságuk mindemellett egyfajta lenyomatát adja, milyen magas műveltségi szinten állt a korabeli zsidó polgárság.

Köztudott, hogy hazánkban a zsidóságnak milyen jelentős szerepe volt a nagyvárosi kultúra különböző formáinak létrejöttében. Az operett, s különösen a varieté, a kabaré, a pesti dal létrehozásában játszott kiemelkedő szerepük mellett jelentős részben ők szolgáltatták az új irodalom olvasóközönségét is. A kultúra és az irodalom iránti nagyfokú érdeklődésüket a zsidóság polgárosultsága, elemi kultúraéhsége mellett Schöpflin Aladár a szellemi teljesítmény iránti fogékonyságukkal magyarázta.³ A műveltség, olvasottság szinte előfeltétele volt a költői próbálkozásoknak, komolyabb művészi-tudományos ambícióknak. Ez a fajta beállítottság nem csak Guttmann Irénről és Leopold Samuról, hanem környezetükről is elmondható. Így Irén húga, Leonie, ha saját ver-

ifj. Leopold Lajos

(Leopold Samu öccse, Guttmann Irén sógora.

Megjelent a *Búvár* 1939. decemberi számában)

sekkel nem is jelentkezett, szintén irodalomrajongó, valamint Kaffka Margit barátnője volt.⁴ Ugyancsak az irodalombarátok közé tartozott Leopold Samu fivére, a neves szociológus, társadalomtudós ifj. Leopold Lajos és annak neje, Jacobi Lívia is. Sőt, ifj. Leopold Lajos élete több szakaszában maga is írt verseket, melyek közül az ifjabb korban írtakat közzé is tette.⁵ A fővárosi entellektüel családból származó Jacobi Lívia (testvéröccse Jacobi Viktor zeneszerző) a század elején kisebb írások mellett fordításokkal szerepelt, például a *Huszádik Százaðban*, később pedig – minden bizonnyal a költővel való megismerkedés után – Babits Mihály verseit fordította angol nyelvre, állítólag a lírikus nagy meglegedésére.⁶

Babits és a Leopoldok közti további kapcsolódási pontot Babits *Halálfiái* című önéletrajzi ihletésű nagyregénye jelenti, melyben a zsidó Schapringer család megformálásához elsősorban a szekszárdi Leopold család szolgáltatta a mintát. Így a regényben az ifj. Leopold Lajos személye által ihletett Schapringer Dolfi az, aki a „*modern kultúra álmait nyitotta*” meg a regénybeli Babits alakja, Imruska előtt. Imrus Schapringer Dolfi műveltségének igézetében élt, amely egyoldalú érzelmekre ragadtatta: „*Imrus a fiatal kor túlzásaival szinte megvetette ez időben a keresztényeket: hűz csak össze kellett hasonlítani a Schapringer műveltségét valamely keresztény ismerősével. Nem csoda, ha zsidók között talált barátokat.*” A regénybeli Imrus ezen érzéseit megerősítette számára a Schapringer család többi tagjának európai tájékozottsága, irodalmi műveltsége: az üzletember Schapringer Manó neje Anatole France regényt olvas eredetiben, míg bakfis leányuk, a „*népies nevű*” Zsuzsa pedig Adyt szaval.⁷ Babits Mihály és ifj. Leopold Lajos kapcsolatáról, barátságuk ezen, illetve további aspektusairól a *Múlt és Jövő* folyóirat 2006. évi 2. számában megjelent tanulmányomban írtam.⁸ Jelen tanulmányomban pedig a Leopold familia másik két tagja, Leopold Samu, illetve annak felesége, Guttmann Irén, valamint munkásságuk kerül bemutatásra.

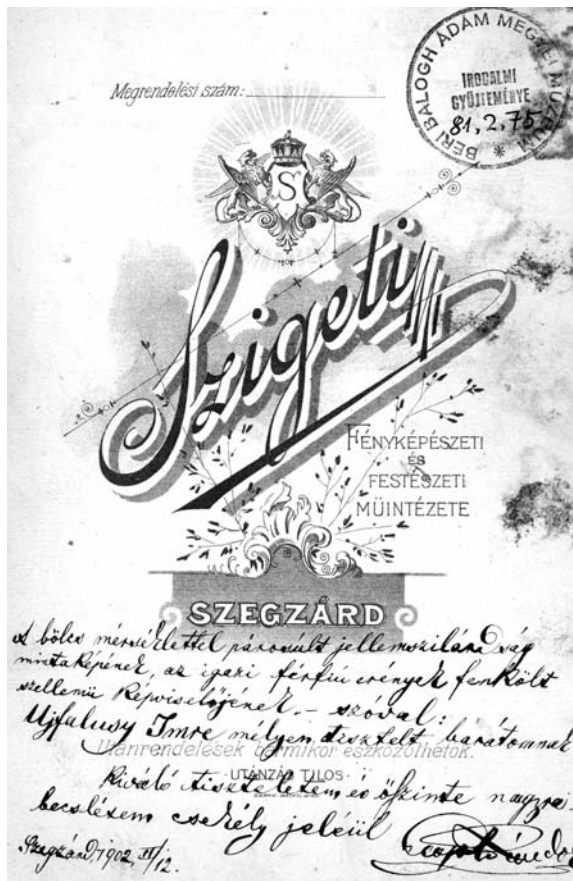
A CSALÁDI HÁTTÉR

Míg Guttmann Irén családja már több nemzedék óta volt pesti illetőségű, addig Leopold Samu családja a XIX. század második felében felemelkedő dél-dunántúli zsidó familiák körébe tartozott. Leopold Samu atyai nagyapja, Leopold Izsák az 1830-as, 1840-es évek nagyrésztében még árendásként, uradalmi haszonvételek bérlőjeként tevékenykedett. Szekszárdra történő, 1830-as évek legelejére tehető beköltözésekor is elsődlegesen még mint alapítványi uradalmi központ vonzotta a város. Azonban az 1840-es évek végére vonat-

kozóan már adatokkal rendelkezünk arról, hogy fiaival karöltve kiterjedt távolsági (bor)kereskedelmet folytatott, jellemzően Baranyába, Bácskába, Eszékre. A Leopold Izsák által megalapozott kereskedelmi tevékenységet, fiai, Károly és Sándor – együttműködve a neves pest-budai Jálics borkereskedő céggel – az 1850-es évekre jelentős volumenűre növelték. Megjegyzendő, hogy félszázad elteltével is e szoros érdekviszony révén került a szekszárdi bor jelentős része nemzetközi forgalomba. Amint Leopold Károly nekrológiájában, 1902 májusában olvashatjuk: „*nagy külföldi empóriumok üzletvilágában szerzett magának számos tisztelő barátot és évtizedek munkájával járult hozzá a szekszárdi bor világhírének megerősítéséhez.*”⁹

Az 1850-1860-as évekre jellemző további vállalkozások, tevékenységek (vármegyeszervezet ellátása, útépités, építési anyag szállítása, Szekszárd fogyasztási adójának bérlete, pénzkölcsönzés) mellett a Leopoldok földbérletekkel is foglalkoztak, amely végül hosszú távra szóló működési területévé vált a familiának. Tolna megye és Szekszárd adottságai alapján a mezőgazdaságba történő befektetés érthető, bár az előbb leírtak fényében némileg meglepő, hogy az nem a szőlő- és bortermelesbe, hanem a szántóföldi művelésbe és az állattenyésztésbe történt. Az 1861-től kivett több földbérlet után a „végleges” kontraktusnak, egyúttal nagyszabású beruházásnak az előbbieknél jóval nagyobb kiterjedésű, azonban jelentős részben vízjárta Ózsákpuszta 1873-tól történt kibérlése bizonyult.¹⁰ A bérleti szerződésnek 1874-ben történt, 15 évvel való meghosszabbítása – mely végül 1920-ig fennállt – megfelelő feltételeket biztosított ahhoz, hogy jelentős tőkeberuházással és óriási munkaráfördítással a bérlet mintagazdasággá váljon, amelynek területe közel 2500 kataszteri holdban állandósult.¹¹ Leopold Károlynak a gazdálkodástól történő fokozatos visszavonulásával, Ózsákpuszta 1882-től egyedül Leopold Samu édesapja, Leopold Sándor kezére került, akinek Károly testvérbátyjával közös következő lépése – bár az ötletgazdának Sándor tekinthető – a Tolnamegyei Takaré- és Hitelbank gründolásában való kezdeményező részvétel volt, 1884-1885-ben. Igaz, a magát Dél-Dunántúl jelentős pénzüintézetévé kinövő bank első alapításai elég későn, 1908-ban (Molnár-féle Nyomda Rt.) és 1909-ben (Bátaszék-Sárköz Takaré- és Hitelbank Rt.), Leopold Sándor vezérigazgatósága alatt (1901–1911) történtek, Leopold Károly fiának, Lajosnak és Kornélnak ezen felül további komoly érdekeltségei voltak a Szekszárd-Bátaszék Helyiérdekű Vasút Rt.-ben is.

Leopold Izsák, majd fiai vállalkozásai nemcsak a familia anyagi gyarapodásához járultak hozzá,

Leopold Samu édesapja, Leopold Sándor fényképe, valamint annak hátoldalán olvasható. Ujfalussy Imrénék¹³, a *Halálfi* Döméjének szóló dedikálás. Leopold Sándor sorainak kedélyességéből kiérezhető az a fajta baráti viszony, amely a *Halálfi*ban is jellemző az egy generációba tartozó Döme bácsi és az öreg Schapringer kapcsolatára. (Wosinsky Mór Megyei Múzeum. Irodalmi Gyűjtemény)

hanem a helyi zsidó közösségen belüli helyüket, presztízsüket is emelték. Ennek megfelelően igen hamar magas tiszteket töltöttek be a gyorsan szaporodó szegzárdi izraelita felekezet életében: fiatal életkoruk ellenére, Leopold Károly már húszas éveinek végén, az 1850-es évek derekán hitközségi elnök, míg Sándor még ennél is fiatalabb, amikor a helyi zsidó iskolabizottság elnökévé választják. Az utóbbi tisztség elnyerésénél számításba vett „jeles képzettsége” is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1869-ben Leopold Sándor kapja miniszteri biztosként a feladatot a X. Baranyatolnai izraelita hitközségkerület megszervezésére, melynek elnöki tisztét 1912-ben bekövetkezett haláláig töltötte be.¹² E funkció, amely szinte automatikusan országos felekezeti szerepvállalással járt, a helyi és regionális szint után már a fővárosi társadalom, illetve az országos elitrétegek irányában nyitott kapcsolatokat Leopold Sándor és családja számára. Ez tükröződött legidősebb fia, Leopold Samu párválasztásában is, amikor egy tehetős fővárosi családba házasodott be, Guttmann Irént véve feleségül.

Guttmann Irén mindkét oldalról pesti polgárcsaládból származott. Édesapja, Guttmann Károly pesti gabonakereskedő volt.¹⁴ A család az 1890-es években Pest nem sokkal korábban kiépülő sugárútján, az Andrassy út 42. házszám alatt lakott, míg az 1900-as évek elején a család, maradvá Terézvárosban, az Izabella utcába költözött át.¹⁵ Jóval többet tudunk Irén édesanyjának családi hátteréről, miután Wotzasik Lujza családjáról, illetve vagyoni vitáikról Kövér György írt tanulmányt.¹⁶ Lujza (szül.: 1854) a legkisebb volt a vagyonos pesti zsidó kereskedő, Wotzasik Mayer gyermekei sorában. A sok gyermek jövője, de még annál is inkább a fiúk (különösen Emil és Samu) pazarló felfogása iránti aggodalom a szülőket óvintézkedések sorának megtételére indította a hátramaradó vagyon védelme érdekében. Ezek elsősorban a legkisebb leány, Lujza érdekeit voltak hivatva védelmezni.¹⁷ Volt is mit, mert a Wotzasik Mayer 1869. márciusi halálát követően felvett hagyatéki leltárban 203 697 forint tiszta vagyont írtak össze. A vagyon döntő része két elemből, a tápiószelvi gazdaságból és a

Dob utcai házból tevődött össze. Az építésekor, 1852-ben tekintélyes méretű – napjainkban már a házak sorában szinte megbúvó – háromemeletes épület nem csak jelentős értékkel bírt, de számottevő jövedelemtermelő képességgel is rendelkezett: a centrális fekvésű Wotzasik-ház ugyanis a zsidónegyed magterületén, az un. „pesti zsidó háromszög”-et keresztül szelő Dob utcában volt található.¹⁸ Wotzasikék Dob utca 3. számú házában sok kiadható lakás és szoba állt rendelkezésre. Ennek magas számát jól jelzi, hogy a pincében 23 db fáskamra volt kialakítva. A földszinten hat bolthelyiséggel rendelkező, valamint csatornázott és vízvezetékkel ellátott udvarral, és annak három oldalán körbefutó márványfolyosóval ellátott épület első emeletén, az utcai fronton volt található az épület egyetlen fürdőszobás lakása, mely 6 szobával, illetve egyéb helyiségekkel minden valószínűség szerint egykoron a Wotzasik család lakhelyeül szolgált.¹⁹

A Wotzasik-ház Budapesten (A szerző felvétele. 2008)

A hagyaték körüli viszály is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Wotzasik Lujza igen fiatalon, 1872-ben férjhez ment Guttmann Károlyhoz, ezzel érve el nagykorúsítását. Házasságukból Iréne kívül még további két leányt ismerünk: Ellát és Leonie-t.²⁰ Bár az irodalombarát Leonie férjhez meneteléről nincs információnk, Ella kapcsán elmondható, hogy az ő házassága jó partinak bizonyult: férje, Frankfurter Albert az 1910-es években már udvari tanácsosi címmel rendelkezett, és előbb az Adria M. kir. Tengerhajózási Rt. igazgatója, majd az Osztrák Lloyd Gőzhajózási Rt. vezérigazgatója volt.²¹

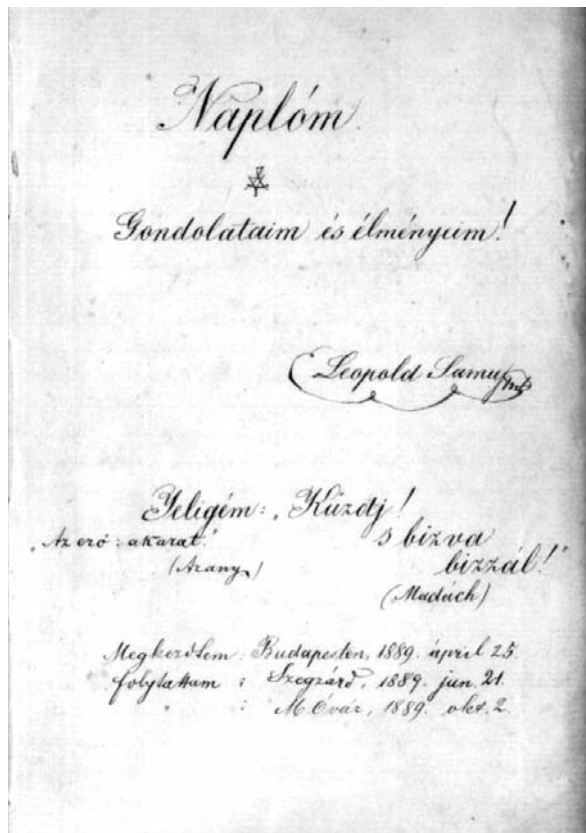
LEOPOLD SAMU ISKOLÁZTATÁSÁRÓL, ISKOLÁS ÉVEIRŐL

Leopold Samu – testvéreihez és unokatestvéreihez hasonlóan – az elemi és polgári iskolai tanul-

mányait Szekszárdon végezte. Megjegyzendő, miszerint az elemi iskolai képzésben mindannyian a helyi zsidó népiskolában részesültek, ami a felekezeti életben kitüntetett szerepet játszó Leopoldok esetében el is várható, hiszen példának okáért, Samu édesapja, Leopold Sándor az 1850-es évektől 1875-ig állt az iskolabizottság élén.²² A polgári iskolai tanulmányi eredményeiből tükröződő humán beállítottsága ellenére Leopold Samu, Gusztáv testvéröccséhez hasonlóan, gyakorlati jellegű képzésben részesült: Samu 1886-1889 között, a gazdasági elit rekrutálódásában kitüntetett szerepet játszó Budapesti Kereskedelmi Akadémiára járt, ráadásul a társadalomtörténet-írásunk által kiemelten vizsgált intézményen belül a Krausz Simon és almási Balogh Elemér nevével fémjelzett, híres – így többször külön is vizsgált –, 1889-ben végző évfolyamnak volt a tagja.

Leopold Samu – s ebben is követte Gusztáv – a Kereskedelmi Akadémia elvégzése után rendhagyó irányban, a magyaróvári Gazdasági Akadémián folytatta tanulmányait. A magyaróvári akadémiát 1889-1891 közt elvégző Samu, illetve az azt 1893-1895 közt kijáró Gusztáv ily módon meglehetősen egyedülálló, sokoldalú képzést nyertek, amely magas szintű gazdálkodásra és az üzleti életre egyaránt predesztinálta őket, amelyet kiegészítettek az édesapa ózsáki gazdaságában több esztendő alatt felhalmozott gyakorlati ismeretek is. Ez egyúttal arra is rávilágít, hogy Leopold Sándorban már a fiúk Magyaróvárra küldésének idején, az 1890-es évek elején megfogant a családi nagybérletrendszer – az évtized második felében megvalósult – gondolata. Az, hogy a legkisebb testvér, Lajos, tanulmányai során nem a Samu és Gusztáv által bejárt utat járta végig – ugyanis ő a ciszterciek bajai gimnáziuma után a pesti tudományegyetem jog- és államtudományi karának hallgatója volt –, azt valószínűsíti előttem, hogy miután 1897-ben Szentágota Leopold Samu kezelésébe került, Leopold Sándor Ózsákpusztát Gusztáv fiának szánta. E terveket csak Samu tragikusan korai, 1899-ben bekövetkezett halála borította fel, minek következtében Leopold Gusztáv kezelésébe került Szentágota, és így a jogi tanulmányait félbe hagyó Lajos „örökölte” meg Ózsákpusztát.

Az iskoláztatás nem csak a képzettség megszerzése, jellege végett tarthat számot figyelmünkre, hanem az iskolákban eltöltött éveknek a személyiség fejlődésére gyakorolt hatása, illetve egyéb szocializációs tényezők miatt is. Szerencsés módon fennmaradt Leopold Samu 17 évesen írott, közel egy esztendőt átfogó naplója,²³ mely azonban döntő részben a kereskedelmi akadémia utolsó félévét, illetve az érettségi időszakát öleli fel,

Leopold Samu 17 évesen írt naplójának kezdő oldala

ellenben a magyaróvári tanulmányaira csak szórványos bejegyzésekkel szolgál, majd azok el is maradnak az első szemeszter vége felé. A kereskedelmi akadémiával ellentétben Leopold Samu Magyaróváron már szembetalálja magát a diákság felekezeti, társadalmi jellegű elkülönülésére vonatkozó törekvésekkel. Így például az iskola kezdetekor kénytelen választani a „mágnáspárt”, illetve a polgárabb elemeket tömörítő „néppárt” közül, mire a közismert Tolna megyei birtokos család sarja, Sass László biztatására az előbbit választja.²⁴ Leopold Samu 1890. január 18-i bejegyzése pedig már a „gentry”-zsidók” közti ellentétéről tájékoztat: „Az itteni élet a régi. A szünet előtt minden rendben ment: a gentry párbajozott, a ’solid’-ak – köztük én is – ’solidoskodtak’. Ma a fehér sapkások (gentry) bált adnak, melyre – zsidók nem választván a rend, bizottságba – nem megyünk el. Persze, ezt nem veszik szívesen – de ez meg a reciprocitáson alapszik.”²⁵

A Kereskedelmi Akadémián, s annak diákközösségében magát felettebb otthonosan érző, ott egyfajta vezérszerepet is játszó Leopold Samu számára nemcsak a fentebbiek nem teheték Magyaróvárt Pesthez hasonló módra kedveltté, hanem az ottani jóval szerényebb művelődési, kulturális lehetőségek is. Míg Magyaróváron – naplója ta-

núsága szerint – Leopoldnak jobbára a vándor színtársulatokkal, illetve az akadémia önképző és műkedvelői kör előadásaival, programjaival kellett beérnie, a fővárosban a kulturális élet széles tárháza állt rendelkezésére. Amit Leopold Samu teljes mértékben ki is használt. Így az egyébként naplójában vissza-visszatérően rövidebb műelemzéseket, irodalmi fejtegetéseket is tevő – például a „klasszikus” drámairodalom színházakban történő visszaszorulásáról, a naturalistákról, ennek során Zolára, Ibsenre, a magyarok közül Tolnai Lajosra, Abonyi Lajosra és Bródy Sándorra kitérő, valamint például Lenau *Faust*-járól író, elmélkedő – Leopold Samu rendszeres látogatója a pesti színházaknak. Az év végi záró és érettségi vizsgák idejére magának színházlátogatási szilenciumot hirdető Leopold ebből az időszakból még így is három színházi élményéről számol be naplójában (Ohnet: *Sarah grófnő*; *Válás után* /Nemzeti Színház/; Shakespeare: *Szentivánéji álom* /Operaház/). De Leopold Samu ott van a Magyar Tudományos Akadémia Rudolf trónörökös, illetve Trefort Ágoston emléke előtt adózó 1889. május eleji nagygyűlésén is, mely láthatóan mély benyomást tett rá, s főként Jókai Mór beszéde, illetve személye töltötte el lelkesedéssel.

„Olvadni Jókai beszédét szép; de ki nem hallotta Jókai e remekét, az nem mondhat felette igaz ítéletet. Hűszen a bánatos hangot a holt betű váltja fel; Jókai könnyelt szeméi helyett csak a papírt láthatjuk; az akadémia nagygyűlésének szokott méltósága helyett koszorús költőnk beszédének olvasása alatt talán a házmester rivallása odalent megszakítja még a nyugalmat is...”

Jókai emlékbeszédének hatása azt hiszem, mindazokra, kik őt hallották örökre megmaradt... Szavait visszhangoztatta egész Magyarország: <Miért nem leendett ő Magyarország második Corvin Mátyása!> Beszédét olvasva is csodálja őt a külföld, de – annyira imádja a nemzet, mint amennyire ő imádja a hazát!

— — — — —
Mellette álltam...

Megnéztem közelről...

Csak most láttam, mily szellemet mutat szeme; mily büszke a tartása, mily férfias homloka...

„Egy magyar nábob” állt mellette – gróf Andrássy Gyula. „A régi jó táblabírák” között ott láttam igen sokakat. Jókai beszéde meglágyította volna „A kőszívű ember fiai”-t is, s azoknak is „A ma” emlékezetében maradt volna „A szomorú napok!” közül, melyeket az utóbbi időben átéltünk, s melyek után megnyugvással kell felkiáltanunk: „Egy az Isten!” Ő tudja mire vezet mindez!

*Kik az akadémia eddigi munkásságáról balul
téltek, e mai ülésen felkiálthattak volna: Eppur
si muove!*²⁶

*És ki volt a vasárnapi ülés feje?
Az „Aranyember” - Jókai.*²⁷

LEOPOLD SAMU ÍRÓI ÉS TUDOMÁNYOS MŰKÖDÉSE

Az iskoláztatásának és az otthoni környezet (édesapja ózsáki gazdasága) hatásának eredményeként Samunál is – hasonlóképpen Gusztávhoz és Lajoshoz – hamar megnyilvánult az érdeklődés az agrárgazdaságtani kérdések, az agrárium problémái iránt.²⁸ Így már húszéves korában egymást követően jelentek meg ilyen témájú cikkei a helyi sajtóban (unokatestvére, dr. Leopold Kornél helyi lapjában, a *Tolnavármegyében*), amelyek például a cukorgyár-alapítás Tolna megyei feltételeit, vagy pedig a térség közlekedés-földrajzi helyzetét, lehetőségeit tárgyalták.²⁹ Az utóbbiban kiemelten kezelte a Közép-Duna szabályozásának időszerűségét. Ez a cikk, mondhatni, gondolati előképe ifj. Leopold Lajos *Húszadik Században*, 1910-ben megjelent *A senki Dunája* című esszéjének. Leopold Samu cikkei az 1890-es években később is gyakran jelentek meg a *Tolnavármegyében*, de publikált a *Köztelekben* is (1898).³⁰ Leopold Samu az 1891–1897 közötti, tehát a magyaróvári akadémia elvégzése és az önálló gazdálkodás közti időszakot részben Szekszárdon, apja mellett az ózsáki gazdaságban, részben külföldi utazásokkal, valamint a fővárosban töltötte el.³¹

A *Magyar Hírlap* nekrológiájában Leopold Samut „egészséges, erőteljes tehetség”-nek titulálta, megjegyezve, „hogy előkelő és szimpatikus alakja volt a főváros társaságos életének”.³² Az újságok nemes érzésű, lovagias jellemű fiatalemberként írták le, az évfolyamtárs, Krausz Simon visszaemlékezésében pedig a „legaranyosabb kedélyű pajtásom”-nak nevezte a „szép szál, karcsú fiú”-t.³³ Leopold fővárosi kapcsolataira, beágyazottságára egyértelműen utalnak az elhunytá alkalmával a fővárosi egyetemi és magyaróvári akadémiai tanároktól, pesti íróktól és újságíróktól (Kiss József, Kóbor Tamás, Szatmári Mór, Singer Zsigmond, Fenyő Sándor) érkező dísztáviratok.³⁴ Az előbbi nevek egyúttal ahhoz is kulcsot kínálhatnak, hogy a helyi lap nekrológiájában szereplő kitétel, miszerint „számos közlemény jelent meg tőle a fővárosi napilapokban, szépirodalmi, gazdasági és felekezeti folyóiratokban”,³⁵ mely fővárosi lapokat érinthet: Kiss József *A Hét* szerkesztője, Kóbor Tamás annak munkatársa, míg Szatmári Mór a balközép, függetlenség-

gi irányultságú *Egyetértés* főmunkatársa, illetve a neológ felekezeti orgánus, az *Egyenlőség* publicistája, Singer Zsigmond pedig ez időben a *Neue Freie Presse* szerkesztője, Fenyő Sándor pedig a *Magyar Hírlap* főszerkesztője volt.³⁶ Az *Egyetértés* ennek megfelelően viszonylag nagy teret szánt (minden valószínűség szerint Szatmári Mór tollából) Leopold Samu búcsúztatásának – melyből már a bevezetőben idéztünk –, többek közt részletezve annak tudományos terveit.

Az előbbieket fényében nem meglepő, hogy az egyetlen megjelent nagyobb lélegzetű munkáját Leopold Samu Bezerédj Istvánról, a reformországyűlések jeles Tolna megyei politikusról írta, mely az *Egyetértés* szerint, Bezerédjnek a nemesi adózás és a jobbágyfelszabadítás érdekében tett erőfeszítéseinek tárgyalása révén, teljesen beillesztett kutatót témájába. Ténylegesen Leopold 1897-ben Gyulai Pál *Budapesti Szemléjében* megjelent írása³⁷ jóval szélesebb körben tekintette át Bezerédj életét, munkásságát: nemcsak a nemzeti, illetve polgári átalakulást célzó törekvéseit tárgyalta, hanem szűkebb pátriájában kifejtett áldásos tevékenységét, valamint családi körülményeit is.³⁸ Valójában Leopold munkája oppozíció volt Horváth Mihály Bezerédjvel kapcsolatos, annak túlzott idealizmusát, entuziazmusát felrovó álláspontjával szemben. „*Ha ez emberek cselekedeteit bíráljuk, előtünk különösen egy szempont bír nyomattékkal, hogy tudniillik mi az erkölcsi rúgója annak a cselekedetnek? Ha e rúgó nemes, igazolva van előtünk a tett, s ha kicsiny dologért a lelkesedés nagy, úgy annak okát mi abban látjuk, hogy azt a dolgot csak mi tekintjük kicsinynek és nem az, aki érette annyira lelkesülni tud. Horváth Mihály előtt kicsiny dolog lehet, hogy Tolna vármegye fölvesz-e zsidó joggyakorlatokat vagy nem? Bezerédj István előtt ez elég nagy dolog, hogy hatalmas beszédben ünnepelje az egyenlőség eszményét.*” – írta műve bevezetőjében Leopold.³⁹

Ha most visszatérünk a tanulmányom elején megfogalmazott kérdésekre, az bizonyosnak látszik, hogy Leopold tragikusan korai halála számtalan terv megvalósulásától fosztotta őt meg. Így a Szatmári Mór által említett terveken túl Bezerédj István leveleinek közzétételére is készült, amire Gyulai Pál külön bízta.⁴⁰ Arra már nehezebb válaszolni, hogy hatással lettek volna-e Leopold Samura a honi tudományos életben zajló folyamatok, a szociológiai gondolkodás térnyerése, a Társadalomtudományi Társaság megalakulása, a *Húszadik Század* megalapítása, amely például fivérei, Gusztáv és ifj. Leopold Lajos társadalomtudósi érdeklődésére, gondolkodására, valamint politikai nézeteinek alakulására is kétségtelenül hatással volt. Feltételezésem szerint csak

korlátozottan. Leopold Samu kutatásainak témája, megközelítési módja is jelzi, hogy a szociológiai szemléletmódtól bizonyára nem zárkózott el, de kutatási területe továbbra is a reformkor politika- és gazdaságtörténete maradt volna, s testvéreitől eltérően minden bizonnyal az anarchizmus, a szocializmus⁴¹ sem érintette volna meg, s nem került volna közeli kapcsolatba a szociáldemokráciával.

A fivérek közti korkülönbség (Samu és Gusztáv közt négy, Samu és Lajos közt közel nyolc év) lehet az elsődleges magyarázat, amely feltételezést alátámasztja. Hiszen, amikor például Lajos közel 18 évesen, 1897-ban megkezdte a pesti tudományegyetem jogi karán felsőfokú tanulmányait, és legfogékonyabb éveit tölti el a fővárosban Pulszky és Pikler előadásainak, valamint Szabó Ervin személyének hatása alatt,⁴² Samu már szinte túl van a húszas éveinek derekán, megszilárduló ismeretségi körrel, megjelent publikációkkal, kialakult kutatási témával. Bezerédjvel kapcsolatos kutatásai során nem csak Gyulay Pállal és a Tolna megyei szabadelvű középbirtokos családok neves tagjaival – köztük a selyemtenyésztés honi apostolával, Bezerédj Pállal, vagy Csapó Vilmossal – került (munka)kapcsolatba, hanem magával a szabadságharc hőisével, Perczel Miklóssal is. Így például egyik szerzője az 1898-ban napvilágot látott *Garay-album*nak, amelyben a szekszárdi születésű jeles reformkori költőről írt esszéjében (*Garay János politikai eszméi*) Deák, Széchenyi, Kossuth sorába állította Bezerédj Istvánt és a szintén megyebeli politikus Csapó Danielt.⁴³ Persze, hozzá kell tennünk, hogy az egész családra érvényes '48-as kultusz, valamint a köznemesi liberalizmus és a '48 tradícióival bíró megyebeli középbirtokos családokkal való kapcsolatrendszer Samu és fivérei számára, atyjuk révén – mintegy von Haus aus – rendelkezésre állt.⁴⁴

Hasonlóan fontosnak vélem ebből a szempontból Leopold Samu pesti szellemi közegét (Kiss József, Kóbor, Szatmári, Singer) is, mely a polgári értékek mellett a zsidó identitás hordozója volt. De például a politikusi ambíciókat is dédelgető Szatmári Mórban a reformkor tradícióján nyugvó – mondhatni köznemesi – liberalizmus és a zsidó identitás együttesen öltött testet. Közel hasonló módon, mint Leopold Sándornál. Ezen, Leopold Sándor kapcsán legutóbb említettek, egyfajta szellemi értelemben vett atyai örökségként, a Leopold-fivérek közül kétségtelenül leginkább Leopold Samuban éltek tovább. Ennek megnyilvánulása volt testvéreihez viszonyított elmélyültebb (köz)történeti érdeklődése, a felekezeti élet iránti nyitottsága. Leopold Samu az *Egyenlőség*ben is többször jelentkezett írásaival, akit

a neológ felekezeti orgánus „szívesen látott munkatárs”-ként⁴⁵ tartott számon. Az *Egyenlőség* következőképpen emlékezett meg halálakor róla: „Nagyon korán dőlt a sárba egy kiváló írói telettség. Csak amateurnak ismerték, de azért sokkal több és nemesebb lakozott benne, mint akárhány szereplő íróban. Sokat tanult, sokat tudott, sokat látott. Néhány cikke az <Egyenlőség> számára is jutott, különösen szentföldi útvjáról. [...] Igen erős szociológus volt, s e tekintetben a speciális magyar viszonyok terén akkora tájékozottsága, olyan mély látása és olyan éles ítélete volt, hogy igazán nagy veszteség, hogy igen hamar, 27 évesen, házassága második évében sárba dőlt.”⁴⁶

Még szemléletesebb megtestesülése kicsivel előbbi megállapításunknak, hogy míg ifj. Leopold Lajost iskolái befejezését követő utazásai *Az olasz szocializmus* című tanulmány (megjelent a *Huszadik Században*, 1903-ban) megírására ösztönözték, addig Leopold Samut a Szentföldre, Palesztinába tett utazása indította írásra, amely *Keleti benyomások* címmel, 1898-ban az *IMIT Évkönyv*ben jelent meg (231-243.). Ebben Leopold Samu nem csak egyfajta útleírást adott, és az egyházi méltóságokkal (szmirnai, damaszkuszi és jeruzsálemi chacham basikkal) történt személyes találkozásairól tudósított, hanem beszámolt a palesztinai főrabbitól,⁴⁷ Eljasar Jakab Saultól nyert azon levélről is, amelyben a jeruzsálemi chacham basi a magyarországi viszonyokról fejtve ki véleményét, állást foglalt a két felekezet teóriája ellen, s amely az itthoni ortodoxok között nagy felháborodást váltott ki.⁴⁸ Az első, eredetileg a paksi rabbihoz szánt levelet később egy újabb követett, amelyet Eljasar már a neológ és ortodox vezetőknek címzett.⁴⁹ Az ortodoxok közvetítő bizottsága, valamint a *Zsidó Híradó* Leopold Samut a jeruzsálemi főrabbi megtévesztésével, befolyásolásával vádolta. Ő ezt cáfolta: „Egyébiránt, aki a jeruzsálemi grand-rabbin igazán tárgyilagos levelét elolvassa, azonnal meggyőződhetik, hogy megtévesztésről szó sem lehet. Azt mondja ugyanis, hogy a két párt közti viszály mennyire káros és hogy nem létezhetik ok, mely miatt szabad volna az egységet megbontani, és csupa talmud-citátumokat hoz föl a béke, az egység érdekében.”⁵⁰ Ami azonban a korabeli felekezeti kérdéseknél, ellentétéknél fontosabb, Leopold Samu az *IMIT Évkönyv*ben napvilágot látott írásában megfogalmazta álláspontját a cionizmussal kapcsolatban is. A cionizmus hangadóit „pár poétalélek”-nek titulálta, akik ezen eszmét „az antiszemizmus ellen-szerének hirdetik”. Írásának utolsó mondatában velük kapcsolatban annak a kívánságának adott hangot, hogy „[...] találják meg az új-kor poéta lelkű zsidói a biblia szellemét, amely azt mondja: Cion országa az Egyiptemben, Cion országa a szeretet, bátára annak nincsen és Istennek egyaránt kedves, ha a Jordán

*rohanó árjánál, vagy a Duna-Tisza szőke habjainál virágzik.*⁵¹

LEOPOLD SAMU ÉS GUTTMANN IRÉN HÁZASSÁGA, ILLETVE ÉLETE SZENTÁGOTÁN

Leopold Samu és Guttmann Irén házasságára szabályozott vagyoni jogi körülmények és feltételek teljesülése közepette került sor, amit alátámasztani látszanak a következőkben ismertetett dátumbeli egybeesések is. Ugyanis eljegyzésükre 1897 novemberében azt követően került sor, hogy Leopold Samut egy hónappal korábban, 1897. október 1-én beiktatták a Fejér megyei Szentágotai bérletébe (ma: Sárszentágotai bérlet, Fejér megye).⁵² Leopold Samu és szülei, Leopold Sándor és Kron Ottilia 1897. július 30-án kötötték meg a szekszárdi közalapítványi kerületi felügyelőséggel azt a haszonbérleti szerződést, amelynek értelmében a vörösberényi alapítványi uradalom területén fekvő szentágotai Belső- illetve Középmajor huszonöt évre került birtokukba. Belső- illetve Középmajor – a kettőt együtt csak Belső-Ágotaként emlegettek – összterülete 4792 katasztrális hold (kh.) volt, döntő része szántó (2525 kh.), valamint nagyüzemi állattartást lehetővé téve, rét és legelő (összesen majdnem 1843 kh.).⁵³ Az uradalom szántóin elsődlegesen búzát, árpát és kukoricát termeltek, de termeltek ipari burgonyát is, míg az állattenyésztés terén a marha-, illetve a juhtenyésztés volt figyelemre méltó.⁵⁴

A gazdálkodáshoz szükséges felszerelésekről a bérlőnek kellett gondoskodnia, melynek fedezetét Guttmann Irén 40 000 forint értékű hozománya biztosította. Ezt Leopold Samu és neje a gazdasági berendezések, felszerelések és bútortzat

beszerzésére fordította.⁵⁵ A Fejér megyében fekvő szentágotai bérlet mindezen felül további kedvező adottságokkal rendelkezett. Így nem hagyhatók számitáson kívül az előző bérlő, Kégl György fejlesztései, a birtok kedvező földrajzi fekvése (az Székesfehérvártól, amellyel 1896-tól már vasúti összekötése is volt a falunak, 27 kilométerre, a Budapestre futó vasútvonalon fekvő Sárbogárdtól pedig 9 kilométerre feküdt). Amint a pusztai közepén terpeszkedő, hosszú oldalszárnyakkal, egy aránytalan H-betű alakot formáló, XVIII. század közepén emelt kúria – melyben Leopold Samu idején a telefont is bevezették –, valamint a gazdasági épületek, műhelyek sem.

Bármily biztatónak is tűntek Leopold Samu és ifjú neje Szentágotához kapcsolódó kilátásai, főképp pedig házastársához, házasságához és a családalapításhoz fűződő érzelmeik, illetve jövőbeli reményeik, mindezek realizálásához, megéléséhez igen kevés idő adatott számukra, hiszen 1898. március 6-án, a budapesti Dohány utcai zsinagógában kötött házasságuktól fogva alig több mint egy év telt el Samu 27 éves korában, 1899. május 29-én bekövetkezett haláláig.⁵⁶ Ekkor Klára leányuk mindössze csak hathónapos volt (szül: 1898. december 4.), de az édesanya, Irén is csak 19 éves.⁵⁷ Az együtt töltött idő rövidsége talán a kúria – mely nagy alapterületű volt, számos szobával, kiterjedt kerttel – teljes belakására, szentágotai életük kialakítására sem volt elégséges.

Leopold Samu váratlan halála miatt arra sem juthatott elég idejük, hogy betagozódjanak a helyi elitbe, habár udvariassági gesztusokra, így például látogatásokra nyilván e rövid idő alatt is sor kerülhetett a szomszédos nagybirtokok tulajdonosaival, vagy bérlőivel. Közben fekvő na-

BALRA: A szentágotai kúria és előtere, ahogyan Guttmann Irén és Leopold Samu is ismerhette
(Károly János: *Fejér vármegye története* V. kötet, Székesfehérvár, 1904. 303.)

JOBBRA: A kúria főhomlokzata napjainkban (Virág Zsolt: *Fejér megye kastélyai és kúriái*, Budapest, 2002. 164.)

gyobb település Sárbogárd volt – amely számottevő létszámú, igaz ortodox felekezetű zsidó közösséggel rendelkezett –, de személyes kapcsolataik a megyeszékhely, Székesfehérvár irányában is kialakulhattak (volna). Persze az előbbiekhöz képest más volt a helyzet a szomszédos Szilfamaajor (ma Nagylók része, Fejér m.) nagybérlőivel, akikkel feltétlenül szoros kapcsolat meglétét konstatálhatjuk. Ugyanis a 2252 kh. összterületű Szilfa- és Gardamajort Leopold Samu unokatestvére, Leopold Lajos – nem tévesztendő össze a testvéröcs ifj. Leopold Lajossal – bérelte, akinek neje, Leopold Janka, Samu 1873-ban született leánytestvére volt.⁵⁸ Mindezek után nem lepődhetünk meg, hogy a szilfamaajori birtokszomszédok chupát (jelentése: esküvői sátor)⁵⁹ készítették Guttmann Irén és Samu esküvőjére.⁶⁰ Az ifjú pár ezen kívül még a falu és környéke értelmiségével (pap és lelkész, jegyző, tanító, orvos) lehetett kapcsolatban. Ennek kapcsán érdemes kiemelni, hogy bár Leopold Samu és Guttmann Irén egyaránt zsidó polgári közegekből jöttek, a helyiek számára az uradalmat, gazdaságuk személyzetének, cselédségének pedig az „uraságot” testesítették meg. Így például adatunk van arra, hogy Szentágótán a Leopold Samu „örökébe lépő” Leopold Gusztávot „kegyes nagyságos úr”-ként szólították.⁶¹

LEOPOLD SAMU HALÁLA, AZ IFJÚ ÖZVEGY ÉS AZ ÚJ SZEREP

Leopold Samu életét egy hirtelen jött betegség törte ketté. Kortársait is megdöbbenetette az erős fizikumú fiatalember váratlan halála. Amint a kereskedelmi akadémiái évfolyamtárs, a későbbi neves pénzügyes, Krausz Simon visszaemlékezésében írta: „Szegény jó barátommal még egy szer, tíz évvel később találkoztam az első érettségi évfordulónkon. Vígán pobarasztunk hajnalig; 4-5 nappal később pedig – 27 éves korában – már nem volt az élők között.”⁶² Leopold Samu 1899. május 29-én a Herczeg-féle szanatóriumban, Budapesten hunyt el. A Tolnavármegye értesülése szerint betegeskedése halála előtt hat héttel kezdődött, váltóláz és étvágytalanság tüneteivel. Miután állapota nem javult, Müller és Kétli fővárosi orvosok is megvizsgálták, akik maláriára gyanakodtak, és a délvidéki Marilla fürdőbe (ekkor Krassó-Szörény vármegye) való utazást javasoltak. De ez előtt Leopold még Bécsben kivizsgáltatta magát, ahol egy helybeli specialista a lépén egy daganatot (szarkómát) diagnosztizált, amely kapcsán gyors lefolyást valószínűsített. A vizsgálat másnapján Leopold Samut kívánságára visszazállították Budapestre. Megérkezése után pár órával, délután hatkor érte a halál.⁶³

A Kozma utcai zsidó köztemető 1891-ben épült ravatalozóépülete (A szerző felvétele. 2008)

A Kozma utcai temető 8. parcellájának régi sírjait már benőtte a növényzet. A képen a parcella azon része látható, ahol Leopold Samu sírja található. (A szerző felvétele. 2008)

Leopold Samu temetésére pár nappal halálát követően Pesten, az izraelita köztemetőben (ma: Kozma utcai temető) került sor.⁶⁴ A gyászszertartás dr. Weiszburg Gyula pesti hitszónok és dr. Ungár Simon szekszárdi rabbi vezetése mellett nagy érdeklődés közepette ment végbe. Ott voltak Szentágota és a szomszédos Sárkeresztúr község előljáróságai, illetve több szomszéd földbirtokos. A résztvevők nagy számában vélhetően az atya, Leopold Sándor kapcsolatrendszere, presztízse, felekezeti életben betöltött pozíciója is szerepet játszhatott. Így személyesen vett részt Schweiger Márton, a neológ zsidó egyházszervezet élén álló Országos Iroda elnöke is, míg a kultuszminisztériumot Kacsokovics Mihály osztálytanácsos képviselte, Tolna vármegyét pedig Simontsits Elemér vármegyei főjegyző. A Tolnavármegye híradása szerint a szertartáson a „fővárosi úró-és művészvilág” sok tagja és több újságíró is – amint

már korábban írtunk róla – részt vett, amely már inkább Leopold Samu, és talán neje kapcsolatrendszerének tudható be.⁶⁵

Leopold Samu halálával Guttmann Irén mindössze 19 évesen maradt özvegyen fél éves kisleányával. Férje halála egyúttal idővel lakóhelyváltoztatással is járt, már amiatt is, mert a házsonbérleti szerződés értelmében Leopold Samu szülei, Leopold Sándor és Kron Ottilia – akik a szerződés szerint szintén Szentágota bérlői voltak – a nagybérlet irányításával középső fiúkat, Gusztávot kívánták megbízni.⁶⁶ Figyelembe véve, hogy Guttmann Irén egy-pár év leforgása alatt lett kamaszlányból ifjú özvegy, könnyen belátható, hogy igen rövid idő alatt számtalan élethelyzetet és lelkiállapotot kellett át- és megélnie. Minden valószínűség szerint erős érzelmek közepe teltek gyászának első hónapjai. A katartikus élmény, sokk után lassan tudatosuló veszteségérzés nehezedett a lelkére, amit még tetőzött a fentebb említett vagyoni jogi kérdések kijózanító profánsága, valamint maga az özvegyi szerep is. A mindössze 19-20 éves fiatalasszonynak meg kellett felelnie a gyászra vonatkozó szabályoknak, a környezet elvárásainak, napjainknál sokkal erősebben ható szokásrend és illemtan előírásainak. Ebben a helyzetben az érzések megvallása, versbe öltése egyfajta terápiaként is működhetett, úgy is mondhatnánk: versírásba temette bánatát. De azzal, hogy a nyilvánosság elé lépve, *A Hét*-ben 1900-tól megjelentek versei, – mi több a folyóirat azt nagyon elismerően fogadta –, egy újabb szerep, a költőné szerepe osztott Guttmann Irénre. Nem kevesebbet állapított meg ugyanis a fővárosi irodalmi lap, mint hogy „Ő lesz az újabb versköltőzet leg-egyénibb s legművészibb költője”. Guttmann Irén versei írói álnév alatt jelentek meg, s habár *A Hét* a korábban idézett 1900/52. számában, nem követve el indiszkréciót, nem is fedte fel kilétét, teljes titoktartásról azért nem beszélhetünk, hiszen a folyóirat ugyanekkor címlapon közölte Guttmann Irén fényképét.⁶⁷

Guttmann Irén álnévválasztásában (Lys-Noir; jelentése magyarul: fekete lilium)

nem nehéz az özvegyiségére vonatkozó utalást felfedezni. Kardos Péter 1985-ben megjelent munkájában az álnévválasztás indítékaiként általánosságban a következőket sorolja fel: az általa nyújtott relatív védettség, az álnevek váltogatása folytán lehetővé vált tematikus sokszínűség, illetve az olvasói érdeklődést csigázó rejtőzködés. De mindemellett a századfordulón igen elterjedt álnévhasználatot a századvég dekadenciájával, a liberális személyiség identitásválságával is magyarázza.⁶⁸ Guttmann Irén esetében az előbb felsoroltak közül elsődlegesen a legelsőről, az álnév adta védettségről lehet szó. Gondoljunk arra, hogy *A Hét*-ben közzétett versei – minden valószínűség szerint – nyomtatásban megjelent első versei voltak. Ki tudhatta, milyen lesz azok visszhangja? S nem csak a debütálással kapcsolatos óvatosság vezethette költői álnév használatára, hanem az is, hogy versek megjelentetése egyáltalán nem tartozott a gyász szokásrendjébe – még ha azok az első időszakban témájukat illetően kapcsolódtak is ahhoz –, az özvegy iránt támasztott elvárások közé.

„Én azt mondom: így az ír, aki magába néz és nem csinálja a verseket, hanem fölözínre hozza őket úgy, ahogy a lélekben megtermettek.” – olvasható *A Hét* Guttmann Irénről írt, már eddig is többször idézett ismertetésében. Meggyőződésem, s ezt az eddigiekben is igyekeztem bizonyítani, hogy a versírás Guttmann Irén számára elsődlegesen lelki szükséglet volt. Költészete egy válságos helyzetben fakadt, és életének egy átmeneti időszakához kötődött csupán. Így nem is volt igazi alkotóművész, legalábbis abból a szempontból, hogy személyiségének nem képezte alaprtegét a közlési vágy. Ismereteim szerint Guttmann Irénnek nem is jelent meg önálló verseskötete; legalábbis Magyarországon biztosan nem. A napilapokban, hetilapokban eddig feltárt 30 verse 1900-1907 legejeje közti időszakra esik, ami az özvegygé válása és második férjhezmenetele közti időszakokkal egyezik meg.

GUTTMANN IRÉN KÖLTŐI AMBÍCIÓJÁNAK TÁRSADALOM- ÉS IRODALOMTÖRTÉNETI HÁTTERÉHEZ

Annak, hogy Guttmann Irén versekkel jelent meg a nyilvánosság előtt, és ráadásul egy olyan irodalmi orgánumban, mint amilyen *A Hét* volt, van egy, az előbb részletezetteknel szélesebb, társadalmi folyamatokkal összefüggő háttere. Mindez kapcsolódik Guttmann Irén neméhez, származásához. Ugyanis a század második felében végbemenő társadalmi változások elősegítették, hogy

ÖZV. LEOPOLD SAMUNE

Guttmann Irén asszonynevével
A Hét címlapján
(1904/49. 799. p.)

mind a nők, mind a zsidóság köréből a század végére egyre többen a magyar irodalom számon tartott alkotói közé lépjenek. Az már más kérdés, hogy igazi áttörést inkább az utóbbiak kapcsán konstatálhatunk.

Ehhez persze hozzátartozik, hogy elismert – legalábbis a közönség részéről megbecsült – nőírók, nőköltők már a század közepén is előfordultak. Így például a Petőfi halála után gyorsan újra férjhez menő Szendrey Júlia – ugyan e tétivel a széles közvélemény rokonszenvének jelentős részét eljátszotta – az 1850-es években íróként is megbecsülést vívott ki magának az irodalmi életben.⁶⁹ Azonban Szendrey Júlia, illetve az egyegy figyelemre méltó verseskötettel⁷⁰ jelentkező Szász Polixénia és Ferenczy Teréz, majd pedig az 1850/60-as évek fordulóján feltűnő újabb költőnemzedék (Majthényi Flóra, Kisfaludy Atala, Tarnóczy Malvina) ellenére sem sikerült a női irodalomnak véglegesen bevennie a magas irodalom – egyelőre férfiaknak fenntartott – sáncait. Így aztán több évtizedig is kellett várni a következő jelentősebb női lírikusokra, amíg a kezdeti nőmozgalmakhoz is kapcsolódóan, az 1890-es évek elején két jelentős költőnő tűnt fel és vált igen hamar közismertté: Szalay Fruzina és Czóbel Minka. Az egyaránt vidéki visszavonultságban élő két költőnő lírája már a századforduló jegyeit viselte magán. Talán nem véletlen, hogy az első versét már 1878-ban publikáló Szalay Fruzinát az 1890 januárjában induló *A Hét* fedezte fel, s tette ünnepelt szerzővé. Az irodalmi hetilap jelentős mértékben járult hozzá Czóbel Minka ismertségének növeléséhez is.⁷¹

A XIX. század második felének nagy részében továbbra is a férfi meghatározottságú magas irodalom határvidékén, egyfajta megtúrt státusban tengődő női irodalom más szempontból is a statikusság képét mutatta. A kapitalizmus kibontakozása, a polgárosodás előrehaladása ellenére a számon tartott, illetve említésre érdemes alkotók döntő többsége továbbra is nemesi, honorácior, illetve vidéki értelmiségi családból (Ferenczy Teréz, Szász Polixénia, Vachott Sándorné Csapó Mária, Beniczkyne Bajza Lenke, Majthényi Flóra, Kisfaludy Atala, Tarnóczy Malvina, Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka, Szalay Fruzina, Czóbel Minka), vagy épp főnemesi családból (Beniczky Irma, Jósika Júlia, De Gerando Teleki Emma, gr. Vay Sarolta, gr. Teleki Sándorné /Szikra/) származott.⁷² Például zsidó származású – egyúttal az első városi témájú, illetve annak tekintett – költőnökként csak a Wohl nővérek (Janka és Stefánia) említhetők, akik irodalmi munkásságuk mellett elsődlegesen Budapest-szerte ismert irodalmi szalonjuk miatt voltak egyébként is híresek.⁷³

Nincs csodálkozni való azon, hogy a női alkotók társadalmi háttere, illetve rétegződése ilyen képet mutat, hisz az főbb vonalakban elmondható az egykorú magyar irodalom egészéről is. Ez a népnemzeti irodalom sokáig megdönthetetlennek tűnő hadállásai (köztük az irodalmi társaságok, akadémia) mellett köszönhető volt annak is, hogy a polgári, polgárosodó, illetve városi rétegek képviselői, számottevő részük a németsegből és a zsidóságból tevődven ki, – az 1860-as évektől újra nekilendülő asszimiláció eredményeként – csak a századforduló környékén jelentek meg először nagyobb számban irodalmi életünkben. Ez pedig különösen érvényes volt a honi zsidóságra. Ugyanis míg a kiegyezést követő évtizedek magyar irodalmában a zsidóság részéről csak Kiss József a líra, és Dóczy Lajos a dráma területéről emelhető ki, s talán még a kiváló tárcaíró Ágai Adolf, a *Borisszem Jankó* szülőatyja sorolható hozzájuk, egy hosszabb szünet után az 1890-es évek elején már egy egész költői csoport jelentkezését konstatálhatjuk.⁷⁴ Ők voltak *A Hét* csoportja: Palágyi Lajos, Makai Emil, Heltai Jenő, Ignotus, Szilágyi Géza. Prózában pedig Bródy Sándor és Kóbor Tamás volt a társuk.⁷⁵ Ők már nem a nemzeti irodalom klasszikusai (pl. Arany, Madách) nyomdokain járnak, hanem részben a modernség jegyében, koruk társadalmi valóságából, az általuk ismert (nagy)város világából merítik témáikat.⁷⁶ Ahogy Komlós fogalmaz *A Hét* költőivel kapcsolatban: „E költők nem töreksznek arra, hogy a falusi népben gyökerező magyar klasszikusok folytatói legyenek, inkább a maguk városi és polgári lelkületét igyekeznek beoltani a magyar művelődésbe. Ők, illetve atyafiaik építik a gazdagodó Budapestet, otthon vannak a körutakon s a körülöttük forrongó modern életben.”⁷⁷

A polgári irodalom fóruma, *A Hét* azonban magához vonta a kiüresedés felé tartó népnemzeti irányzatot meghaladó modernebb hang olyan képviselőit is, mint Ambrus Zoltán és Justh Zsigmond. Ők Kiss József főmunkatársai az alapításkor, ami mindkettőjük frankofón beállítódása miatt szinte kínálta magát a leginkább a francia irodalom felé orientálódó folyóirat esetében. A folyóirat állandó munkatársai többek közt Bródy, Kóbor, Ignotus és Heltai Jenő voltak az első időszakban.⁷⁸ A *Nyugat* 1908-as indulását megelőzően az azt létrehozó irodalmi törekvések és alkotók elsődleges gyűjtőhelye *A Hét* volt, a *Budapesti Naplóval* egyetemben. Az utóbbit a *Pesti Napló* 1896-ban elhagyó 14 újságíró alapította Vészi József főszerkesztő vezetésével. A *Budapesti Napló* hamar a liberális polgári értelmiség napilapjává növe ki magát, a századelőn Ady mellett további munkatársai között tudhatta még Thury Zoltánt, Kabos Edét, Molnár Ferencet, Lengyel

Gézát, Szép Ernőt, Kosztolányit, Szini Gyulát, Csáth Gézát és Osvát Ernőt is. Természetesen nem véletlen, hogy a Guttman Irén verseit publikáló négy országos lap között megtaláljuk a modern irodalmi törekvések e két fő orgánumát (*A Hét*, illetve a *Budapesti Napló*). A másik kettőről (*Pesti Napló*, *Az Újság*) ugyan ez nem feltétlenül mondható el, habár *Az Újság* munkatársi gárdája is garancia volt a magas színvonalra.

A századforduló a női irodalom tekintetében is korszakhatárnak bizonyult, miután Szalay Fruzina és Czóbel Minka előkészítő munkáját követően ekkor, Guttman Irénnel szinte párhuzamosan, egy hozzá hasonlóan fiatal generáció tűnt fel: Erdős Renée (1879-1956), Kaffka Margit (1880-1918), Tormay Cécile (1876-1937).⁷⁹ Nem kívánván Guttman Irén személyét és tehetségét az előbb említett költőnők és írók szintjére emelni, de az indulás egyidejűségére, az azonos generációs élményekre, tapasztalatokra, körülményekre feltétlenül érdemes felhívni a figyelmet. A korábban leírtak fényében arra is rá kell mutatnom, hogy Guttman Irén a zsidó költőnők közt is az úttörők sorában kezelendő. Hiszen a már említett Wohl-nővérek után az első jelentősebb, valójában az első igazi költőnő Erdős Renée, akinek első és második verseskötete a *Lys-Noir*-versek közlésével szinte egy időben jelent meg: a *Leányálmok* 1899-ben, míg Erdős nagy visszhangot, illetve valóságos vihart kiváltó *Versék* című kötete 1902-ben.⁸⁰

LYS-NOIR

Guttman Irén első verse 1900 derekán jelent meg *A Hét*-ben, amelyet még ebben az évben további három követett. Az 1901-ben megjelent öt verssel együtt Guttman Irénnek összesen kilenc verse látott napvilágot a folyóiratban:

1900. év

VERS CÍME	OLDALSZÁM
<i>Magdolna</i>	500. p.
<i>Csillagom</i>	570. p.
<i>Messziről...</i>	701. p.
<i>Hallgatás...</i>	818. p.

1901. év

VERS CÍME	OLDALSZÁM
<i>Mi lesz velem?</i>	40. p.
<i>Szeszély</i>	158. p.
<i>Mint a csillagok...</i>	467.p.
<i>Egykor</i>	694. p.
<i>Szírén...</i>	725. p.

Egy nemrégiben megjelent tanulmányban közreadott kimutatás szerint *A Hét* az 1895–1900 közti

hat évben összesen 67 lírai művet közölt magyar női szerzőktől, azaz átlagosan 10-11-et egy évben.⁸¹ E számot figyelembe véve a Guttman Iréntől két év alatt publikált kilenc vers feltétlenül kitüntetett figyelemről tanúskodik, ténylegesen bizonyítva a folyóirat szerkesztőségének megbecsülését. Ez pedig a szerkesztőség összetétele, különösen a Kiss József híres igényessége, szigorúsága miatt komolyan veendő elismerést jelent(het) a kortársak szemében is. Amint egy későbbi összefoglaló írja: „*Legendás volt a lap igényessége az írőkkel szemben, a mesterségbeli és formai tudás szigorú megkövetelése. Kiss József lapjában megjelenni rangot, sikert jelentett.*”⁸² Hogy ez mennyire így volt, jelzi, hogy Kosztolányinak és Krúdynak is egyaránt fiataalkori álmái közé tartozott *A Hét*-ben való megjelenés.⁸³ Ami a női irodalom folyóiratbeli reprezentációját illeti, a *Lys-Noir*-versek közlésének idején, 1900–1901-ben is megtalálható abban a női irodalom színe-java: így mindenekelőtt Szalay Fruzina, Czóbel Minka, Erdős Renée, a „régebbiek” közül pedig Kisfaludy Atala, Vay Sarolta, vagy Gyarmathy Zsigmondné. Megemlítendő még az általam korábban nem nevesített M. Kornis Aranka, Szabóné Nogáll Jolán, valamint csak a századfordulón föltűnt Lux Terka és Alba Nevis (Unger Ilona).⁸⁴

Guttman Irén *A Hét*-ben megjelent verseiben – fogalmazhatnánk egy kicsit túlzóan akként is, hogy költészetének első, ezen évekre eső időszakában – elsődlegesen a férje, Leopold Samu halála miatti fájdalom, az „elveszett boldogság” utáni hiányérzet kap teret (pl. *Csillagom*; *Messziről...*; *November 1-én*), de ugyanakkor, más ekkor írt verseiben belső érzelmi vívódásairól is beszámol. Ugyan a *Szeszély* című versében még a meg-megkísértő vágy, vágyakozás elfojtásáról ír, a *Vihar előtt* címűben azonban már érezzük, hogy ez nem lehet végleges, annak lehetőségébe maga Guttman Irén is beleborzong. *A Hét*-ben 1900/1901 fordulóján megjelent verseiből (*Hallgatás...*, illetve *Mi lesz velem?*) pedig mintha a gyászhoz nem illő érzések miatti önvád is kihallható lenne.⁸⁵

A szentágotai kúria déli oldalszárnya (A szerző felvétele, 2006)

CSILLAGOM

Harmathullajtó titkos éjszakákon,
Ha elkerül a nyugasztaló álom,
Egy messze csillag fényét keresem.
Mélázó kedvem semmi sem zavarja,
Reám borul az indák gyenge karja,
S együtt virraszt egy sötét árny velem.

Miriád bolygó hinti szét sugárit,
Ezüstre bontja a fák koronáit,
Csak azt az egyet nem lelem sehol.
Elárvult helyed könnyes szemmel nézem,
Ki legszebb voltál a nagy mindenségben,
Én lehullt, kihűlt, forró csillagom!
(*A Hét, 1900. 570. p.*)

MESSZIRŐL...

Elvisz mellette a zúgó vonat...
Könnyek ködén át felragyogni látom,
Míg elborulsz a hamvas alkonyatba'
Én mindörökre elveszett világom.

S a vonat zúgva zakatol tovább,
Kiegett szemem fáradtan lezárom,
Míg tépett szárnyal meglegyinti lelkem
Egy tovasuhant, eltemetett álom.
(*A Hét, 1900. 715. p.*)

NOVEMBER 1-ÉN

Enyésző lomb, rögös tarlok felett
Az őszi napfény félve elsuhan,
Könnyből szőtt fátylon rezeg át világa,
Halottak napja van.

A hervadásba omló alkonyat
Fonnyadt lelkemmel bánatos rokon,
Együtt bolygunk, bús árnyakat fakasztva
– A sírokon – –
(*Tolnavármegye, 1900. november 4. 1. p.*)

Mi lesz velem?

*Kitépném ezt az izzó szilaj vágyat,
De újra megnőtt szárnya elragad;
Amerre bolygok hallom néma vádát:
»Mindennek oka csak te vagy magad.«*

*És magam elől futva, menekülve
Hová nyugtassam elkábult fejem?
Ziháló testem lángjától hevülve,
Vergődve kérdelem: »Ó mi lesz velem?«*

Lys-Noir.

Mint a csillagok

*Aranyfonál húzódik nyomidokukba,
Barázdá a mely izzva felsajog:
Míg kergetődzve forrón üzik egymást,
Az éjbe omló – hullócsillagok.*

*Kék árnyában megrezzenő füzelnék,
A hol az út csillámlón felragyog.
Csak állok, állok vívódástok lesve,
Ti egymást hívó – hullócsillagok.*

*Ó szomjas vágyak néma forrongása!
Kigyullt tüzátom, melytől likkadok!
Általrobogni lázas rágiatással
A végtelenbe, – mint a csillagok!*

Lys-Noir.

Guttman Irén (Lys-Noir) két verse *A Hét* című folyóiratban

SZESZÉLY

Elfeledve a régi sápadt álmat.
Hozzátok szólok elsuhant napok,
Elringatom a legutolsó vágyat
Kacagva várom be a holnapot.

Elpihenek – nem engedem magamhoz,
A félhomály csendbontó árnyait,
És szaggatom, ameddig ég a vérem,
A pillanat szeszélyvirágait.
(*A Hét, 1901. 158. p.*)

VIHAR ELŐTT

Egyedül járok – senki sincs velem
Fonnyadt levéllel befujt utakon,
Csendes lemondás pihen szívemen,
Míg lassan rám száll rövid nyugalom
Lázás napok után.

A szenvedély, – a szomjas vészmadár
Bevonja setét, tördelt szárnyait;
Meggyötört lelkem sejtve látja már
A hervadásnak hamvas árnyait,
Elomló illatát.

De villám vágat át az éjszakán,
Míg lenn még csend van, lomb még nem suhog.
Fellegek közt mint lobogó talány
Egy szikra gyúl – s én előle futok
Már-már lerogyva.

A pihenő föld nem tud semmiről,
Fáradt röge békés, – még nem zavart,
Csak én érzem meg – napkelet felől
A holnapi, – tomboló vihart,
Mely elragad.

(Tolnavármegye, 1900. október 14. I. p.)

Természetesen Guttman Irén verseinek értelmezése során felmerülhet a kérdés, hogy a Leopold Samuval kötött házasságát valóban körül lengte-e a boldogság, illetve férje halála ténylegesen egyet jelentett-e az álmok elvesztésével. Mindezek felvetése annyiban is indokolt lehet, hogy mint korábban láttuk, házasságkötésükre jól megalapozott vagyoni kontraktus kíséretében került sor. Persze azonmód hozzátehetjük, hogy amiként ez a XIX. századvég (tehetős) polgárságánál szinte általános volt. A polgári erkölcs, morál és illem amúgy is eléggé beszabályozta a kor szak fiataljainak – és különösen a hölgyeknek – az életét. A vagyoni megfontolások, a jó házasság szempontjai persze nem teszik automatikusan lehetetlenné, hogy a párválasztásnál az érzelmek nem kaphattak volna szerepet, akár döntő szerepet. Mindenesetre naplója révén ismerjük, hogy a 17 éves Leopold Samu milyennek képzelte el maga számára az ideális társat, szerelmet:

„Ne vessél ki kedves naplóm, én nagyon szép leányt nem bűnék szeretni. Én az olyant megcsodálnám, mint ahogy megcsodálok egy szép szobrot, vagy egy festményt, melybe a festő esete oly biven adá vissza az asszony, a szép asszony lelkét. De valamint a szobrot hidegnek, a festményt életnélkülinek tartom, úgy eszembe jut a szép asszonynál, vagy nagyon szép lánynál, hogy ez csak kép. Milyen a lélek? Milyen az ész? a műveltség?

Isten az embert nem teremté tökéletesnek, s éppen ezért, ha szép leányt látok, mindig arra gondolok, hogy szépség, ész és szív, ritkán vannak együtt. Tetszik nekem a csinos lány, ki bár nem Vénusz, de szellemes, okos; kivel kellemesen beszélgethetek mindarról, mi szép, nemes; kinek társaságában magamat jól érzem, de kinek termete, arca, mely szemével szellemre mutasson, megfeleljen a jó ízlés követelményeinek.”⁸⁶

Figyelemre méltó, hogy az 1889 nyarat otthon, Szekszárdon töltvén, a helyi lányok, hölgyek közül Leopold Samu ezen ideáljának leginkább Braun Bernát ügyvéd neje felelt meg: *„Szekszárdon az összes fiatal asszonyok közül úgy látszik csak dr. Braun Bernátné az igazán szellemes asszony. Kár, hogy oly keveset érintkezhetem vele. Tegnap nálunk halvacsa volt, s így alkalmam nyílt, hogy vele egy órát beszélgethessek.”⁸⁷*

Az egykori beszámoló, illetve Guttman Irén esetében rendelkezésre álló fényképek alapján mindenesetre megállapítható, hogy mindketten megnyerő külsővel rendelkeztek. A kor teltebb formákat előnybe részesítő korabeli szépségideáljának – amely például a kortársak által híresen szépnek tartott Erdős Renée esetében már-már molettségnak hat – Guttman Irénnek úgy sikerült megfelelnie, hogy külseje még napjaink szépségfogalmától sem áll messze. Guttman Irént a korabeli hírlapok a főváros ünnepelt szépségéként emlegették, míg Leopold Samuról pedig Kereskedelmi Akadémiabeli évfolyamtársa és cimborája, Krausz Simon jegyezte fel, hogy *„szép szál, karcsú fiú”* volt.⁸⁸ Halálakor a lapok Leopoldot kiváló tehetségűként és lovagias jelleműként írták le, amint a *Magyar Hírlap* írta, *„Előkelő és szimpatikus alakja volt a főváros társaságos életének.”⁸⁹*

Erdős Renée fiatalkori képe

(Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem)

Leopold Samu megnyerő személyisége már a Kereskedelmi Akadémián érvényesült. Így – mint naplójában maga írja – a Continental Szállóban tartott érettségi banketten ő mondta a tanári karra az első köszöntőt.⁹⁰ Azonban arra, amire Leopold Samu nem tért ki – befejezván az est történéseinek ismertetését e mondattal: *„Így maradtunk is együtt, borozván, kissé borosan, 1/2 1-ig”⁹¹* – azt a jóbarát Krausz Simon visszaemlékezéseiből pótolhatjuk. Ugyanis Krausz az érettségi bankett kapcsán, inkább az azt követő kalandokról (Ferenczykávész, éjszakai lányok, tanári óvintézkedések)

ejtett szót: „Az érettségi bankett után tanárainkkal együtt elmentünk a Ferenczy-kávéházba. A tanárok rémületére tele volt a kávéház éjszakai lányokkal. Hirtelen külön szobába dugtak bennünket, de néhány fiú oda is behozott néhány szemrevaló, angyali teremtet. Mi legalább ilyeneknek láttuk őket. Ekkor Bogyó és Heinrich professzor kocsiira raktak és hazaszállítottak, mert nem akartak engem – a még nem egészen 16 éves fiút – az éjszaka veszedelmeinek kitenni. A ház mestert egy forinttal megvesztegetve, megvártam, míg pártfogóm kocsija elindul, aztán kiszöktem, mert legaranyosabb kedélyű pajtásommal, Leopold Samuval az Opera előtt volt találkozási, aki azután diadallal vitt el a hírbéd Kék macskába. Maig se tudom, hogy kerültem haza. Leopold Samu idősebb volt nálam. Szép szál, karcsú fiú. Különben édesapja Fellner Alfrédnének, aki örökölte sudár alakját, lényének nagyszerűségét.”⁹²

Házasságkötésükkor Leopold Samu már huszonöt éves, világot látott ember volt. Így gyakorlatilag bejárta Európa jelentős részét, illetve volt Egyiptomban és a Szentföldön is. S bár szemben feleségével, aki több generációra visszamenően pesti lakosú zsidó polgári családból származott, Leopold Samu vidéki kisvárosi közegeből érkezett, nem hiszem, hogy ez jelentősebb problémát okozott volna köztük. Egyrészt Samu előbb említett utazásai, másrészt Pesten kialakított széleskörű személyi kapcsolata, ismeretségei miatt is otthonosan mozgott a pesti társaságban, amint arról már a tanulmány első felében szoltunk is. Könnyen elképzelhető, hogy Leopold Samu ezen ismeretségein keresztül kerültek Guttmann Irén versei *A Hét*-be. Sejtésem szerint ezt a kapcsolatot elsődlegesen Kóbor Tamás személye jelentette. Erre utal az is, hogy a Lys-Noir költészetét melegen üdvözlő írás (ld. a tanulmány elején) szerzője minden bizonnyal Kóbor volt. Kóbor szerzőségét a méltatás alatt található betűjel (x) mellett a cikk stílusa is valószínűsíti.⁹³ Kóbor Tamás személye lehet a magyarázat arra is, hogy Guttmann Irén/Lys-Noir versei az 1903 decemberében útjára indított *Az Újság*-ban szintén megjelentek. (A lap egyébként igen válogatott garnitúrával indult, hiszen Kóbor mellett a következők voltak alapító főmunkatársai: Herczeg Ferenc, Kenedi Géza, Kozma Andor és Mikszáth Kálmán).⁹⁴

A Lys-Noir-versek következő típusába, egyfajta lelki változás lenyomataként azokat a, jellemzően 1902-1903-ban megjelent verseket lehet besorolni, melyek a gyász előrehaladtával, már egyértelműen az élni vágyásról adnak hírt. De ez egyes versekben még erőtlennek bizonyul, legalábbis az élethelyzet, illetve a közelmúlt fájdalmai, megpróbáltatásai még visszahúzó erővel bírnak, amiként ezt a *Tavaszfuvallat* című versének utolsó versszakában olvashatjuk:

A Hét 1900. december 30-a címlapja Lys-Noir képével.

„Valami vágy imbolyog át a légen,
Életre kelti a megdermedt fákat;
Valami bív, hogy szálljak messzi el,
De szárnyam fáradt...”⁹⁵

Hangulatilag hasonló a *Sellőének* című verse is:

SELLŐÉNEK...

Ezer éve alszom
Elátkozottan,
Mélységes vizekben
Rengő habokban,
Körülöttem ezüst
Csillogású halak,
Halvány vízirózsák
Némák, hangtalanak.
Lidérc tüze tévedt
Csillámlangombba,
Hosszú selyemhajam
A hínár befonta.
Szállnak a napok,
Telnek az évek;
Valamiért epedek,
Valamit remélek.
Valami csodára
Ezer éve várok; -

Álmodó testemről
Lefoszlik az átok.
Sóvár szikra lobog
Ébredő szememben;
Halkan szólít egy hang,
Utána kell mennem.
- - Felszállok a mélyből
Csillagfényes este,
Harasztfövény-parton
Elrejtőzöm lesbe.
- - Eljön, – szomjas csókja
Fürösztí az arcom.
- - - Mélységes vizekben
- Még alszom, – még alszom.

(Tolnavármegye, 1902. május 25. 1. p.)

Gyenge nádszál ...

Ingva hajladozik,
Ha átjárja a szél.
Titkos panasznyelven
Suttogó szava kél
Szegény, gyenge nádnak.
Ingovány neveltje
Mit sóhajt, mért remeg?
Meg tudjuk érteni
Mi balga emberek
Hangját a mocsárnak?
Selymes zöld testére
Iszap földje tapad,
Szomorú virága
Zavarosból fakad,
A mélység szülte.
A messzi nádásban
Támaszra nem talál,
Néma éjszakákon
Csak kószá holdsugár
Bujdosik fölötte.

Szegény, gyenge nádszál,
Ha leszáll az este,
Mint ha karja volna
Megnyúlna a teste —
A magasba vágya.
Fehércú holdhoz
Esdő szavát küldi:
„Légy a szabadítóm,
Ne hagyj elmerülni
Puha iszapágyba! ...

Lys-Noir.

Két másik, ebben az időszakban íródott versében az életigenlés már diadalmaskodni látszik, mi több a *Napsugár* című verse már a túlradó életöröm lenyomata:

NAPSUGÁR...

Vörös szikrákat szór hajamba
A meleg tavaszi sugár.
Merészen siklik homlokomra,
És hogy elűzzem, arra vár.

De én megálllok; szembeszállva
A nappal, amely rám nevet,
Dacosan állom forró útját
S kitárom néki lelkemet.

Ne incselkedve jöjj el hozzám
Langyos fényárral, szelíden,
Alkonyóráknak napsugára
Mikor erőd már elpihen.

Izzó kévékben hullj nyomomba,
Felajzva fáradt véretem;
Tűznyilaidnak pattanása
Égessen belém mély sebet.

Sebezz halálra, azt se bánom
Vakító fényű déli nap
Lánglövellésed ne kíméljen,
Csókod legyen még szilajabb.

Tégy vakmerővé harcaimban,
Legyen enyém a diadal;
Tengervilágod hintsd szívembe,
Míg lüktetése fiatal.

(Tolnavármegye, 1902. július 6. 1. p.)

ÉBREN...

Gondolat úzi a gondolatot.
Valami orvul megragadott,
Valami visz, – valami von
Nyílsebes röptű szárnyakon...
A csendnek, a nyugalomnak vége,
Ébredni kezdek és szenvedni végre.
Élek, óh élek és érzem a lelkem
Gyönyörbe fúltnan, fájdalomtelten!

(Tolnavármegye, 1905. január 4. 2. p.)

Szirén . . .

Vadul szűgüld az éjszakának
Viharja út a teageren,
Tobzódó hullám szilaj tánczát
Magányos partról kémlelem.

Körülottem a sziklaszirten
Porrá-zúzódnak a habok.
Kavargó áradatba nézek
S gyönyörtől felsikoltgatok.

Valami varázs tart lekötve.
Fürtöm zilált, szemem rágyog,
A fergeteg is azt sikoltja
Tördelten, hogy szirén vagyok.

Lihegő ajkam önludatlan
Szilaj bugással énekel.
S zajgó vizen kiüna szaggatottan,
Egy viharvert sirály felé.

Lidérczlüz villogását látom,
És tenger vagyok már magam.
Szédítő örvény minden álmom,
Szétomló hullám a hajam.

Víjjogó hangok hívnak, hívnek
És vágyam dagálya oly merész.
Minden elfojtott gondolatnak
Hatala — egy hajótörés.

Lys-noir.

Az előbbi versekhez hasonlóan az életigenlés tükröződik
Guttman Irén 1901 végén megjelent
Szirén című versében is. (A Hét 1901. 725.)

Már Lys-Noir *Napsugár* című versénél, de a későbbi, alább közölt verseiben (*Mosolygok rajt...; Nincs a lelkemben...*) is tetten érhető, – lehet ugyan hogy nem a legletisztultabb formában –, egy nyíltabb, erőteljesebb költői hang. A két 1904-ben íródott vers annyiban is figyelemre méltó, hogy évekkkel előzte meg például Ady Endre korszakos *Új versek* című kötetének megjelenését (1906). A szerelem, illetve a szerelem dinamikájának két végpontját „megéneklő” két vers (*Mosolygok rajt...; Nincs a lelkemben...*) jelzi Guttman Irén igényét a szerelmi kapcsolat(ok)ban való egyenjogú és aktív részvételre. S ha még ez esetben nem is feltétlenül kell a szexualitásra gondolnunk, az azért részben az előbb említett két versben, illetve az alábbi, *Primavera* című versben egyaránt megidézésre került (lásd e vers második felét):

„Mintba szárnyam nőne
Úgy subanak,
Felzsongó mindenség

Illatos homálya
Milyen szép az élet
S mily boldog vagyok!
Ittasan köszöntlek
Te szentelt mély vadon,
Mi keblem átjárja
Elbozom neked.
Ezt a sok repeső
Ujjongó remegést,
Az én hajnalbamvas
Nagy szépségemet!
Át – csapongó táncsal
Elfojtott dalokkal
Megújuló kedvvel -
Át a réteken
Lábam tovaszökken,
Fürtöm bomlik, szétb hull,
Hogy lüktet a szívem
S eped a szemem!
Egybehajló árnyak
Abol ös szefolyanak
A természet titkát
Lopva meglessem,
Istenem, mily szép is
A fiatal mámor
S hogy szeretem az én
Szép szerelmezem!”⁹⁶

MOSOLYGOK RAJT...

Mosolygok rajt, hogy piros volt az arcom
S a kacér szempár szikrákat vetett.
Míg könnyű lepkehad lebbent nyomomba,
Mosolygok rajt – mert nem szerettelek.

Mosolygok rajt, hogy halvány lett a szíнем
S könnyes szemembe lélek költözött.
Míg elmélázva hosszan nézek vissza
Egy világra – a két mosoly között.

(Tolnavármegye, 1904. október 2. 1. p.)

NINCS A LELKEMBEN...

Nincs a lelkemben semmi, semmi vád,
Hogy forró szívem foszlányokra tépted;
Nagy szerelmed homályos szentélyében
Csak őrzöm tovább féltett bálványképed.

Rajongásomnak áldozó oltárán
Az örök tüzek sisteregve égnek;
Amíg könnyem tömjénként hull belé,
A felriadt láng szilajul csap égnek.

Én irgalmatlan pogányistenem!
 Rabod vagyok és rombolásod áldom,
 Míg hatalmadnak némán szentelem
 Tengervágyam, szépségem, ifjúságom.
 (Tolnavármegye, 1905. január 1. 2. p.)

E versek figyelemre méltó – még hozzá úttörő – dokumentumok abból a korszakból, amikor a nők részéről a szexualitás nyílt felvállalása nem volt megengedett. Kádár Judit az 1902-ben *Versek* című kötetével nagy feltűnést keltő Erdős Renée sikereinek okait firtatva, a korabeli asszonyok elfojtott szexualitásáról – talán a kelleténél is plasztikusabban – így fogalmazott: „*Szerepük a házasságban az utódok világrahozatala és gondozása, illetve a háztartás vezetése volt, s mivel házastársuk kiválasztásába az esetek többségében nem volt beleszólásuk, a házasság intézményét veszélyeztette volna a testi szerelemben való joguk elismerése. Ebből következően a női szexualitás ábrázolása is tabu volt. <Szomorú dicsőségnek> számított tehát, hogy Erdős Renét a közvélemény és az irodalmárok egyaránt a <legerotikusabb magyar írónő>-ként tartották számon.*”⁹⁷ Erdős Renének, a sok szempontból kedvező fogadtatás ellenére, ugyanazzal a kritikai kifogással kellett szembesülnie (többek közt Schöpflin Aladártól és Lyka Károlytól), mint a jó pár évvel később hasonló versekkel jelentkező Alba Nevisnek, miszerint egytémájú szerző.⁹⁸

Hogy Guttman Irén nem volt egészen egytémájú költő, a fentiekén kívül bizonyítják az 1905 utolsó hónapjaiban nyomtatásba került versei, de az 1903-ban megjelent *Aranyhajjal játszom* című verse is. Ennek kapcsán feltétlenül érdemes megjegyezni, hogy az általam összegyűjtött 30 verse közül ez az egyetlen, amelyben a hagyományos női, családközpontú tematika (gyermek) megjelenik.

FÉLHOMÁLY

Szomorún szűrődik szobámba.
 A novemberi alkonyat.
 Künn eső hull s hideg verejtek
 Borítja az ablakokat.

A szürkületnek lankadt szárnyán
 Eljött a láz s ölembe ül.
 Körülöttem a langyos lég már
 Perzselő parázssá hevül.

Forró fejem kezemre hajtom.
 S borzongva összereszketek,
 Egy lassan őrlő gondolatnak
 Örökös betege leszek.
 (Tolnavármegye, 1905. december 5. 1. p.)

NOVEMBER

A hold hideg fénybe fűröszi
 Lefosztott fáknak fázó testét,
 Hallom a szél mint hajtja-hozza
 Felém az ólmos őszi estét.

Fáklyája fáradt emlékeknek
 Fogadja félénk csüggedéssel,
 Amint ólalkodva alább száll
 S kémlelő árnyát veti széjjel.

Az óra kondul. Síri csöndben
 Az elmúlás sejtelmét ontja,
 S a tűnődésem végig siklik
 A holdvilágnak fakult foltja.
 (Tolnavármegye, 1905. november 19. 1. p.)

ARANYHAJJAL JÁTSZOM

Aranyhajjal játszom.
 Kék szemekbe nézek;
 Csengő kacagással
 Száll reám ígézet...

Pici gyermekkacsók,
 Selyemsimák, lágyak,
 Elsimítnak minden
 Beteg, fojtó vágyat.

S míg a rózsaoarcák,
 Hevülnek, pirulnak,
 Visszatért mosolyát
 Érezem a múltnak.

Becéző kis karok
 Reámborulása...
 Kicsordul a könnyem –
 ...Csak ő meg ne lássa.
 (Tolnavármegye, 1905. február 15. 1. p.)

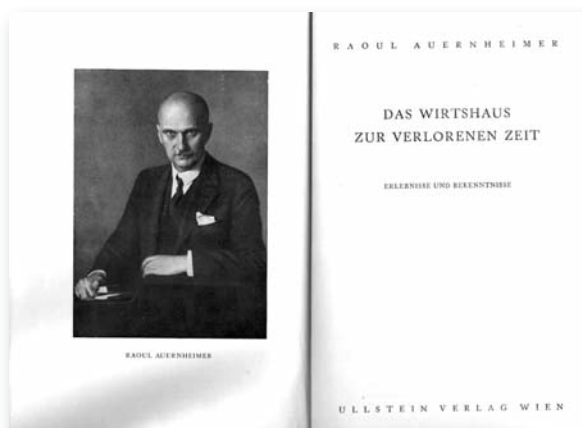
Guttman Irén eddig feltárt verseinek sorában az utolsó, *A kis falusi temetőben* 1907 januárjában jelent meg a *Tolnavármegyében*. Verseit tudtommal sohasem – legalábbis Magyarországon szinte bizonyosan nem – adták ki külön kötetben. Ez a tény hozzájárulhatott ahhoz, hogy az utókor teljesen megfeledkezett Lys-Noir verseiről. Félreértés ne essék, nem kívánom azokat felértékelni, de egy önálló kötet megléte esetén bizonyára Guttman Irén bekerülne, illetve említésre kerülne a női irodalomról szóló irodalomtörténeti munkákban, akár csak olyképp, mint a korabeli (női) irodalmi folyamatokat példázó, vagy épp azt színező költő.⁹⁹

ÚJ HÁZASSÁG, ÚJ ÉLET

Guttman Irénnek a Lys-Noir versek megszületésének időszakára – gyakorlatilag az özvegyi éveiről van itt szó – vonatkozó életéről nem rendelkezem érdemi információkkal. Az egyik hagyatéki irat záradéka szerint 1901 júliusában már pesti lakos.¹⁰⁰ A gyász múltával élete minden valószínűség szerint egyre inkább hasonul a tehetősebb fővárosi polgárasszonyok életéhez. Részt vesz a társasági életben, így a jótékonysági rendezvényeken – mint például *A Hét* egyik 1904. évi számában¹⁰¹ megjelent hír és kép szerint, a fővárosi szanatórium-egyesület megsegélyezésére rendezett aukcióján –, a bálokon, és jár színházba. Mindezek mellett érdeklődésének, beállítódásának megfelelően művészeti, irodalmi események látogatója, s talán részvevője, és fiatalként valószínűleg a nagyváros kínálta új szórakozási lehetőségeket (pl. mozi) sem vetette meg. Az év meghatározott időszakaiban egy-két hetet külföldi üdülőhelyen tölt el. A hírlapi hírek szerint egy ilyen külföldi vakáció során, egy tiroli üdülőhelyen ismerte meg második férjét, Raoul Auernheimer bécsi író. *A Polgár* 1906. december 14-i számában rövid hírben számolt be Guttman Irén és Raoul Auernheimer egy nappal korábban kötött esküvőjéről: „Házasság. Érdekes esküvő volt tegnap Bécsben. Auernheimer Raoul, a szellemes tárcaíró, nálunk is ismert bécsi író oltárhoz vezette Leopold Irén, szül. Guttman asszonyt, akivel nyáron Gossensassban, Tiroiban ismerkedett meg – Leopold Irén budapesti asszony volt és Lysnoir néven sok eredetiégeről tanúskodó költeményeket írt.”¹⁰²

Raoul Auernheimer, kinek édesanyja magyar volt, ekkor már a *Neue Freie Presse* újságírója, ahol, mindenekelőtt a Burgtheaterre specializálódva, a színházi tudósítások volt a területe. Az így szerzett élményeiből többet is megosztott a halála után megjelent önéletrajzi jellegű művében (*Das Wirtshaus zur verlorenen Zeit*; magyarul: *Fogadó az elveszett időhöz*, Bécs, 1948).¹⁰³ Ugyanakkor a sors fintorának is tekinthető – Leopold Samu nézeteinek ismeretében –, hogy az osztrák író, a cionizmus atyjának, Theodor Herzlnek volt az unokaöccse.¹⁰⁴

Guttman Irén új házassága révén Bécsben egy változatos, pezsgő világba került. A Bécs írói és színházi világában jártas férj társaként vélhetően hamar megtalálta a helyét az osztrák fővárosban. Lehet, hogy már korábban is, de az 1910-es években bizonyítottan a Landstrasse városrészben, a Neulinggasse 13. alatt lakó¹⁰⁵ pár élete az Anschluss-ig, Ausztria németek általi megszállásáig kötődik Bécshez és Ausztriához. Ekkor az osztrák

Raoul Auernheimer minden valószínűség szerint nevelt leányának, Leopold Klárának ajánlott önéletrajzi művének belső címlapja

PEN Klub alelnökeként Auernheimert letartóztatják és Dachauba viszik. Innét szabadulva családjával együtt 1939-ben az Egyesült Államokba emigrált.¹⁰⁶ Mint már korábban írtam, Guttman Irénnek második házassága után írt verse még nem került elő.

Epilógusként feltétlenül érdemes szólnunk arról, hogy Guttman Irén kapcsolatai a Leopold-rokonsággal újbóli házasságkötése után sem szakadtak meg. Új férjével is látogatta a szekszárdi rokonokat, apósát, anyósát, Klára leánya nagyszüleit. A nagypapa, Leopold Sándor egyébként unokája, Klára számára várományosi örökségként, 1904. október 15-én 40 000 koronát helyezett el a Szekszárdi Árvaszéknél.¹⁰⁷ Mi több az 1910-es évek végén – Frankfurter Albert mellett – ifj. Leopold Lajos vagy Leopold Gusztáv, Klára feletti gondnoki kinevezése is felmerült, részben az anya szorgalmazására, de az egyrészt a két nagybácsi elfoglaltsága, másrészt pedig amiatt sem realizálódik, mivel Klárát időközben, az 1920. július 8-án Fellner Alfréddal kötött házasságát követően nagykorúsították.¹⁰⁸ A szekszárdi Leopold-rokonsággal ápolt szoros kapcsolatra kiváló példa, hogy amikor ifj. Leopold Lajos egyetlen leánya, Éva, két gyermekével, Líviával és Ágotával 1948 folyamán külföldre emigrált – férje, Badics József, a pesti Mezőgazdasági Múzeum igazgatója ugyanis még 1945 májusában elhunyt –, és egy átmeneti időszakot követően az Egyesült Államokban települt le, ezt Kaliforniában Guttman Irén és a Fellner család közelében tették.¹⁰⁹ Beilleszkedésükben sokat segített a Berkeley-ben lakó Leopold Klára és férje, az University of California-án tanító Fellner Alfréd. Badics Lívia elmondása szerint a leányáéktól, Leopold Kláráéktól csak pár kilométerre lakó Guttman

Irén egy kis házban, szép szobanövények között élt, és még ekkor is nagyon büszke volt szépségére.¹¹⁰ Guttman Irén az 1950-es évek folyamán hunyt el.

JEGYZETEK

- ¹ *A Hét* 1900. december 30. 844.; Itt jegyzem meg, hogy az idézett egykorú szövegeket a mai helyesírás szabályaihoz és központosási gyakorlatához igazítva közlöm.
- ² Közli: *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2.
- ³ „Ősidők óta olyan a helyzetük, hogy csak a tehetőség vibeti őket előre, ezért kések elismerni minden tehetőséget, akármilyen nyilvánul is. A középosztálybeli keresztény ember lehet büszke úri származására, társadalmi állására, családai és egyéb összeköttetéire: őt csak a tehetősége emelheti ki az átlagból. A zsidók helyzetében, amely mindig az összes eszközök felhasználását teszi szükségessé, az irodalom is hasznot bájthat: bővíti élet- és emberismeretüket.” – írta Schöpflin Aladár 1937-ben *A magyar irodalom története a XX. században*. Idézi: Kőbányai János: *A Nyugat zsidó kérdése*. In: *Múlt és Jövő* 2008/1. 24.
- ⁴ Így például Guttman Leonie alakja név szerint szereplője egy Kaffka Margitról szóló, 2003-ban készült magyar romantikus filmdrámának. A *Kaffka Margit és Bauer Henrik* c. alkotást Zilhay Tamás rendezte. A Kaffka Margit és Guttman Leonie közötti barátság mélységére újabb adalékként: Borgos Anna Kaffka Margitról írt friss tanulmánya idézi az írónő 1913-ról származó önvallomását, miszerint barátai közül a férfiak közül Schöpflin Aladárt, a nők közül Guttman Leoniet érezte legközelebb magához. Borgos Anna: „Mit csinálhatok én az embervoltommal...” Kaffka Margit. In: Borgos Anna–Szilágyi Judit: *Nőtróka és íróné*. *Irodalmi és nő szerepek a Nyugatban*. Budapest, 2011. 51. Guttman Leonie egy Abbázia kávéházbeli asztaltársaságnak is tagja. A társaságnak tagja volt még többek között Komor András, Fenyő Miksáné és neje, Gellért Oszkár és neje, valamint Reichard Pirokska, Palotai Boris, Osvátné és Schöpflin Aladárné.
- ⁵ Ifj. Leopold Lajosnak mindeddig tizenkét versére sikerült rábukkannom: a gimnazista korában írt öt verse a *Tanulók Lapjában* jelent meg 1896-1897-ben, három 1903-ban írt verse a *Tolnavármegyében*, míg négy időskorában, pár hónappal 1948. januári halála előtt írt versét unokájától, Badics Líviától, valamint Falus Páltól kaptam meg másolatban. A tizenkét versből eddig tízet közöltem tanulmányaimban: Csekő Ernő: Ifj. Leopold Lajos és Szekszárd. In: *A Woinosky Mór Múzeum Évkönyve* XXVIII., Szekszárd, 2006. 349, 353; 365.; Csekő Ernő: „Mélyen tisztelt földim”. Ifj. Leopold Lajos és Babits Mihály barátságai. In: *Múlt és Jövő* 2006/2. 38, 41.; Csekő Ernő: Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon. In: *A Woinosky Mór Múzeum évkönyve* XXIX., Szekszárd, 2007. 434-435, 440, 489.
- ⁶ Részletesebben ld. Csekő: „Mélyen tisztelt földim”... 39-40, 43-44, 47.
- ⁷ A Halálfiat-i idézetek forrása: Babits Mihály: *Halálfiat*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 355, 363, 398-399.; A regény Schapinger Manója jól beazonosítható a szekszárdi ügyvéd-bankár és lapszerkesztő dr. Leopold Kornéllal. Neje Kornis Ilona, leánya Magda volt. Leopold Magda művészet- és irodalombarátságára ld. Leopold Magda 1940. december 28-án Budapesten kelt levelét Babits Mihályhoz, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, III. 1827/109.
- ⁸ Csekő Ernő: „Mélyen tisztelt földim”... 29-47.
- ⁹ *Tolnavármegye* 1902. május 18. 3.; A szoros kapcsolat bizonyossága, hogy a Jálcis-ház főnöke, Jálcis Ferenc személyesen vett részt a szekszárdi zsidó temetőben Leopold Károly búcsúztatásán.
- ¹⁰ A Leopoldok esetére áll Michael K. Silber azon feltételezése, hogy az 1848 előtti földesúri regaléjogok (kocsma, malom, mézsárszék) bérlői közül kerültek ki jelentős számban ezen földbirtokok későbbi zsidó tulajdonosai, bérlői. Silber, Michael K.: Zsidó kisebbség egy elmaradott gazdaságban. In: Varga László (Szerk.): *Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon*. Pannonica Kiadó - Habsburg Történeti Intézet, 2005. 83.
- ¹¹ Leopold Sándornak, a korábban Duna-járta terület termőre fordítása érdekében tett erőfeszítéseiről, a gazdaság kiépítéséről, majd öt követően ifj. Leopold Lajos által folytatott gazdálkodásról ld. részletesen Csekő: Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon, 449-465; A Leopoldok gazdasági tevékenységére továbbiakban ld. még: *uo.* 416-420.; valamint Csekő Ernő: A szekszárdi Leopoldok.

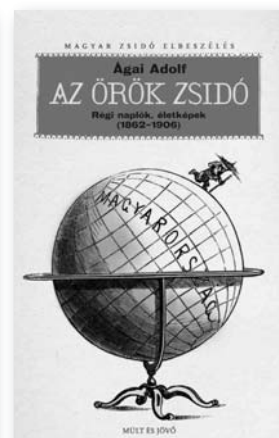
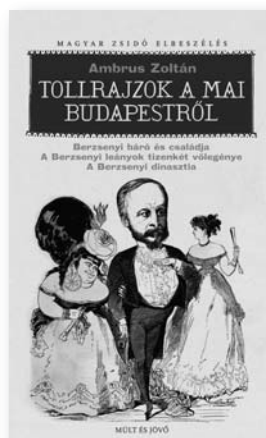
Pillanatfelvétel egy saját irathagyatékkal nem rendelkező család kutatásának állásáról. In: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltári évkönyv* 17., Nyíregyháza, 2006. 458-462., illetve Csekő: Ifj. Leopold Lajos és Szekszárd, 349-352.

- ¹² Leopold Károly és Sándor felekezeti előjárói működésére ld.: Csekő: Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon, 417-419, 421-423.
- ¹³ A kép dedikálásának időszakában Leopold Sándor a Tolnamegyei Takaré- és Hitelbank vezérigazgatója, Ujfalu Imre pedig a bank igazgatósági tagja volt.
- ¹⁴ Az Egyenlőség Leopold Samu és Guttman Irén házasságáról hírt közlő írásában nagyiparosként nevezte meg Guttman Károlyt. *Egyenlőség* 1898. március 13. 12.
- ¹⁵ A Budapesti cím- és lakjegyzék 1898. évi (801. p.), 1899. évi (928. p.), 1902-1903. évi (1062. p.) és 1907-1908. évi (1204. p.) kötetei.
- ¹⁶ Kövér György: A tékozló Wotzasik-fiúk. In: *Uő.: A felbalmozás éve*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2002. 98-112.
- ¹⁷ Kövér: *A tékozló Wotzasik-fiúk*, 99.
- ¹⁸ Mint látható, Wotzasik Mayer leánya, ugyan maradv Terézvárosban, de a zsidó negyedből kiköltözve, férjével már a nagyvárosias Andrassy úton lakott. Egyébként a XIX. század első évtizedeiben még a pesti zsidóság 84 %-a élt a Terézvárosban. *vö.* Bácskai Vera: *Társadalmi változások Pesten az 1830-1840-es években*. In: *Uő.: Városok és polgárok Magyarországon*, I. kötet, Budapest, 2007. 322.
- ¹⁹ A Dob u. 3. számú épület részletesebb leírása az 1889. évi állapotokat tükrözi, melynek forrása Wotzasik Mayerné sz. Denhof Nina halálakor felvett leltár adatai. Kövér: *A tékozló Wotzasik-fiúk*, 100-101.
- ²⁰ ld. Leopold Samu haláláról írt cikket. *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2-3.
- ²¹ Auernheimer Raoulné sz. Guttman Irén Szekszárd város Árvaszékéhez írt 1917. évi kérelme, Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban: TMÖL), Szekszárd Város Árvaszékének iratai (továbbiakban: Szdi.Árvaszék) 1342/1922.
- ²² A Leopold-gyerekek iskoláztatására, közülük külön kiemelve ifj. Leopold Lajost ld. Csekő: Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon, 428-440.
- ²³ Leopold Samu naplójára Rácz Lajos (Ecséd) hívta fel a figyelmet 2009 márciusában, aki nem sokkal később egy digitális másolatot is küldött a birtokában lévő naplóról. Ezúton is köszönet érte.
- ²⁴ Leopold Samu naplója, 1889. október 2-ai bejegyzés
- ²⁵ Leopold Samu naplója, 1890. január 18-ai bejegyzés; Persze kérdésként felmerül, hogy a „gentry”-„zsidó” közti választóvonal ez esetben a „mágnáspárt”-on belül képződött-e, vagy azon kívül, mintegy a „mágnáspárt”-„néppárt” törésvonalat felülírva?
- ²⁶ Eppur si muove (latin): „És mégis mozog a föld”. Szállóige, amit a történelmi emlékezet Galilei olasz csillagászhoz köt. Itt azonban Jókai Mór 1872-ben megjelent *Eppur si muove. És mégis mozog a föld* c. regényére vonatkozik.
- ²⁷ Leopold Samu naplója, 1889. május 6-ai bejegyzés; A bejegyzés itt idézett részletének második fele – mely egyfajta Jókai előtt tisztelgő, s az író kevésbé ismert művei közül is szemezgető elemfűzérnek is tekinthető –, kiválóan szemlélteti egyrészt Leopold Samu olvasottságát, műveltségét, másrészt Jókai-imádatát, s persze Jókai korabeli népszerűségét is.
- ²⁸ Magyaróvaton nemzetgazdaságtanból és gazdasági statisztikából kiemelkedően teljesített, másodév végén mindkettőből kitűnő volt. Nyugat-Magyarországi Egyetem Levéltárának Mosonmagyaróvári Fiókleveletára, Gazdasági Akadémia iratai, iskolai anyakönyvek.
- ²⁹ Leopold Samu: Cukorgyárat Tolna megyének. In: *Tolnavármegye* 1892. január 10. 7., Leopold Samu: Forgalmi politikánk. In: *Tolnavármegye* 1892. február 14. 1-2.
- ³⁰ A Tolna megyei lap 25 éves évfordulóján Leopold Samuról, mint politikai és közgazdasági cikkek írójáról emlékeztek meg. *Tolnavármegye és a Közérdek* 1915. december 24. 4.; *vö.* Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái. Új sorozat XVII. kötet*, Budapest, 1995. 988.
- ³¹ A nekrológia szerint beutazta Olaszországot, de volt Görögországban, Törökországban, Egyiptomban és a Szentföldön, később Németországban és Franciaországban is. *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2.
- ³² *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2.
- ³³ Krausz Simon: *Életem. Krausz Simon emlékiratai*. Budapest, 1937. 25-26.
- ³⁴ *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2.

- ⁵⁵ *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2.
- ⁵⁶ Ezen írások feltárása még a jövő feladata. Szinnyei József (VII. köt. 1103.) a Vasárnapi Újságot említi, ahol Leopold Samunak írásai jelentek meg. Egyébként Szinnyei a következőképpen összegzi Leopold tudományos ambícióit: „*Hazánk gazdasági életét e század első felében és adózási történetét kutatta levéltárakban s törvényekben; ennek megírására készült*”.
- ⁵⁷ Leopold Samu: Bezerédj István. In: *Budapesti Szemle* 1897. 244. sz. 34-50, 245. sz. 172-198.; Leopold munkája volt Bezerédj István életének első feldolgozása, melyet csak jó húsz évvel később követett Bodnár István és Gárdonyi Albert két kötetes életrajzi monográfiája (*Bezerédj István 1796-1856*), Atheneum, Budapest, 1918-1920.)
- ⁵⁸ Így tárgyalásra kerültek Bezerédjnek a selyemtenyészés előmozdításáért tett erőfeszítései, Szedres község megalapítása, a Tolnai Védegyelet 1842-ben történt megalakítása, Tolnán kisdédvó, majd óvónőképző intézet létrehozása, valamint a pécsi és szekszárdi takarékpénztárak megalapításában való tevékeny részvétele.
- ⁵⁹ Leopold: *Bezerédj István*, 35.
- ⁶⁰ *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2.; Alátámasztják ezt Leopold Samu 1897. április 6-ai és 10-ei, Bezerédj Vilmosnak írt levelei, melyekben a Csapó Dánielhez írt Bezerédj-levelek után érdeklődött, és kérte el azokat a közlés szándékáért. TMÖL, Csapó család i., Csapó Vilmos II. i.
- ⁶¹ Természetesen ez alatt a polgári radikálisok szocializmus-felfogását kell érteni.
- ⁶² Részletesen: Csekő: *Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon*, 439-441.
- ⁶³ In: Bodnár István (szerk.): *Garay Album. Garay János emléksorozatnak leleplezése ünnepére*. Budapest, 1898. 33-34.
- ⁶⁴ A reformkor tradícióin nyugvó köznemesi liberalizmus öröksége persze ifj. Leopold Lajost se hagyta érintetlenül; ezt tükrözik gimnazistaként írt munkái, versei, ezekben testet öltő gondolatvilága. Csekő: *Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon*, 423-424, 432-437.; Így például a Leopoldok körében nagy tiszteletnek örvendett Kossuth Lajos mellett Gyulai Pál, valamint Eötvös József és Trefort Ágoston kultuszminiszterek is, akik közül az utóbbi kettővel, Leopold Sándor, a Baranya-Tolna megyei izraelita hitközségkezelő megszervezőjeként, majd elnökeként egyfajta „munkakapcsolat”-ban is állt. Leopold Sándor országos felekezeti elöljárói működésére ld.: Csekő: *Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon*, 421-423.
- ⁶⁵ *Egyenlőség* 1898. március 13. 12.
- ⁶⁶ *Egyenlőség* 1899. június 4. 10.
- ⁶⁷ „*Grand Rabbín de la Palestine*”; a chacham basi: rabbik által választott főrabbi, a szefárd közösségek feje. Leopold Samu: *Keleti benyomások*. In: IMIT Évkönyv 1898. 235, 240.
- ⁶⁸ A levelet ugyanien leköszölte az *Egyenlőség*. Leopold: *Keleti benyomások*, 241-242.
- ⁶⁹ Megjelent: *Egyenlőség* 1897. február 7. 3.
- ⁷⁰ Részlet Leopold Samu 1897. február 17-én Szekszárdon kelt leveléből. Közli: *Egyenlőség* 1897. február 21. 6.
- ⁷¹ Leopold: *Keleti benyomások*, 243.; vö.: Schweitzer Gábor: A hazai zionizmus hőskorszaka. Avagy miért (nem) kellett Herzl a magyar zsidóknak? In: *Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon*, 156-166.
- ⁷² Az eljegyzésről a *Szekszárdi Vidéke* 1897. november 13-i száma számolt be (3. p.), igaz ekkor még a menyasszony neve hibásan jelent meg.
- ⁷³ Az 1897. július 30-i hasznóbérei szerződés leőhelye: Baranya Megyei Levéltár, Pécsvárad Közalapítványi Kerület Levéltára, Kerületi irányítás főtisztja i., szerződések; A hasznóbérei szerződésről, a szentágotai béreltről részletesebben: Csekő Ernő: A harmadik Leopold fivéré: Leopold Samu. In: *A felbuzgósító évek*. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Szerk.: Halmas Károly-Klement Judit-Pogány Ágnes-Tomka Béla, Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 72-75.
- ⁷⁴ Erdős Ferenc: *A polgári fejlődés évszázada*. In: *Sárszentágóta története a XIX. század közepéig*. Szerk.: Uő, Székesfehérvár, 1994. 74., illetve Magyar József (Sárszentágóta) közlése, 2005. december 4.
- ⁷⁵ Az 1899 júliusában felvett hagyatéki leltár szerint Leopold Samu külön vagyonnal nem rendelkezett. Leopold Samu 1899. július 19-én felvett hagyatéki leltára, TMÖL, Szi.Árvaszék 1342/1922.
- ⁷⁶ *Szekszárdi Vidéke* 1898. február 26. 2.; Budapest III. kerületi előljárósága által kiállított haláleset-felvételi jegyzőkönyv, TMÖL, Szi.Árvaszék 1342/1922.
- ⁷⁷ Leopold Klára születési anyakönyvi kivonata a sárkeresztúri állami születési anyakönyvből, TMÖL, Szi.Árvaszék 1342/1922.
- ⁷⁸ Genealógiára ld. Csekő: *A szekszárdi Leopoldok...* 452-457., valamint Csekő: *Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon*, 413-416.
- ⁷⁹ chupa=hüpe: menyegzői sátor, baldachin, amely alatt a zsidó esküvői szertartás jelentős része zajlik. A négy tartóoszlopra rögzített hímzett bársony- vagy selyemszövet gyakran mívesen kidolgozott.
- ⁸⁰ Magyar Zsidó Levéltár, Szekszárdi hitközség iratai, Leopold Sándor levelei; Egyébként mindezeketől függetlenül is jellemző volt a Leopold családra a szoros nagycsaládi kötelék, mely például az oldalrokonságot is egyenrangúként kezelő gazdasági tevékenységben is megnyilvánult.
- ⁸¹ Magyar József (Sárszentágóta) közlése, 2005. december 4.
- ⁸² Krausz: *Életem...* 26.; Krausz Simonra és visszaemlékezésére vonatkozóan ld. Kövér György: Keresztutak a gazdasági elitbe. Almási Balogh Elemér és érdeki Krausz Simon karriertörténete. In: Uő: *A felbuzgósító évek*. 2002. 80-92.
- ⁸³ *Tolnavármegye* 1899. június 4. 2-3., A budapesti III. kerületi előljáróság által kiállított haláleset-felvételi jegyzőkönyvben a halála időpontjaként délután fél hat van feltüntetve. TMÖL, Szi.Árvaszék 1342/1922.; Leopold Samu halálakor is szekszárdi illetőségű volt, ezért is került hagyatéki ügye és leányának gyámügye a Szekszárdi Árvaszék hatáskörébe.
- ⁸⁴ Leopold Samu nyughelye a temető 8. parcellájában (7. sor, 3. sír) van. Forrás: www.oroklet.hu.
- ⁸⁵ A részvénytulajdonosok küldőit felsorolja: *Tolnavármegye* 1899. június 4. 3.
- ⁸⁶ A hagyatéki eljárásról, az ahhoz kapcsolódó vagyon- és birtokjogi kérdésekről ld. Csekő Ernő: Élet és irodalom. Lys-Noir – Adalékok egy múlt század eleji fiatalasszony életéhez és verseinek hátteréhez. In: *A Wotnoky Mór Múzeum évkönyve XXX.*, Szekszárd, 2008. 558-559. A vagyonjogi iratok tanúsága szerint egyébként Guttman Irén 1900 nyarán a Szentágotai szomszédos Szilfamaajoron (Samu unokabátyjánál és nővérénel, Leopold Lajoséknál), valamint a Szekszárd melletti Oszákpusztán (Samu szüleinél) tartózkodott.
- ⁸⁷ Kutatásaim szerint a közölt fényképen túl a későbbiekben sem oldotta fel a lap, hogy ki áll a Lys-Noir álnév mögött, habár más lapok század eleji újságcikkei bizonyítják (ld. például *A Polgár* 1906. december 14-i számát) hogy egy idő után ismerté vált, hogy a név Guttman Irént takarja. Egyébként *A Hét* gyakorlatához is hozzátartozott az álnevek feloldása. ld. Dede Franciska: „*Szerzők a lámpa előtt*” *A Hét és az Új Idők szerzői 1895-1900*. In: Irodalomtörténeti Közlemények 2005/2. 301-302.
- ⁸⁸ Ignóti: *Emma asszony levelei. Egy nőmítátor a nőemancipációért*. Összeállította, a bev. és jegyz. írta: Kardos Péter, Magvető Kiadó, Budapest, 1985. 17-18.
- ⁸⁹ Amint Fábri Anna fogalmaz Szendrey kapcsán, az ő nevéhez fűződött az is, hogy „*addig nem látott természetességgel volt képes megformálni az trónó – hazánkban nem teljesen körvonalazódott – szerepét.*” Fábri Anna: *A szép tiltott táj felé*. A magyar trónok története két századforduló között (1795-1905). Kortárs Kiadó, Budapest, 1996. 81.
- ⁹⁰ Szász Polixénia: *Iduna hagyományai*, illetve Ferenczy Teréz: *Téli csillagok*
- ⁹¹ Fábri: „*A szép tiltott táj felé*”... 81-179.
- ⁹² Uo., különös tekintettel a kötet függelékében közölt adatokat a költőnők, írónők társadalmi összetételére (231-232.)
- ⁹³ Fábri: „*A szép tiltott táj felé*”... 94-96, 143-148.
- ⁹⁴ Komlós Aladár: *A magyar zsidóság irodalmi tevékenysége a XIX. században. Magyar-zsidó szellemi történet a reformkortól a holocaustig I.*, Múlt és Jövő Könyvek, Budapest, 1997. 223-245.
- ⁹⁵ Komlós: *A magyar zsidóság irodalmi tevékenysége II.* 129-130.
- ⁹⁶ vö. Lipták Dorottya: *A Hét – a városi poézis lapja*. In: *Uő: Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs-Budapest-Prága*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2002. 89-90.
- ⁹⁷ Komlós: *A magyar zsidóság irodalmi tevékenysége II...* 157.
- ⁹⁸ *A Nyugat*hoz kapcsolódóan más szempontból azt emeli ki Kőbányai János *A Hét* történetéből, hogy a korszakos laptráshoz hasonlóan, de időben azt megelőzve, *A Hét* volt az első irodalmi orgánus, ahol, mint egy „semleges térben”, a zsidók és nem zsidók közösen, egyenlő feltételek mellett dolgoztak a magyar társadalom moderné formálásán. Kőbányai: *A Nyugat zsidó kérdése*, 15-16.
- ⁹⁹ Kaffka Margit első kötete 1904-ben *Verekek* címmel látott napvilá-

- got. Tormay Cécile első könyvei az *Apródzerelem* c. (1900) novel-láskötet és az *Apró bűnök* c. (1905) elbeszéléskötet voltak. Ugyan nem költőnként tűnt fel a századelőn, de szintén e generációhoz tartozott Szekszárd szülőltje, a polihisztor Dienes Valéria (1879-1978) is.
- ⁸⁰ Kádár Judit: A legerotikusabb magyar író: *Erdős Renée*. In: *Műhely* 1997/5. 43.
- ⁸¹ Dede: „*Szerzők a lámpa előtt*”... 308.
- ⁸² *A magyar irodalom története 1849-1905*. 3. kiadás, Budapest, 1971. 301. uo.
- ⁸⁴ Lakatos Éva: *Magyar irodalmi folyóiratok (F-H)*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1975. 408-409.; Az Alba Nevis név alatt jelentkező Unger Ilona 1901-ben, első verseinek folyóiratbeli megjelenésekor még csak 15 éves volt. *A Hét csuda* c. kötete 1905-ben jelent meg.
- ⁸⁵ Itt jegyzem meg, hogy Guttmann Irén verseit a mai helyesírás szabályaihoz igazítva, a korabeli központosítást megtartva közlöm.
- ⁸⁶ Leopold Samu naplója, 1889. április 29-ei bejegyzés
- ⁸⁷ Leopold Samu naplója, 1889. augusztus 26-ai bejegyzés
- ⁸⁸ Krausz: *Életem*... 25-26.
- ⁸⁹ Közli: *Tolnavármegye* 1899. június 4. 3.
- ⁹⁰ Krausz Simon közel ötven év távlatából úgy emlékezett, hogy az első felköszöntőt nem Leopold Samu, hanem Halápi Oszkár mondta, igaz ő nem is a tanári karra, hanem – mint Krausz írja – „az általános szokásoktól eltérően nem az osztályfőnököt és a tanári kart éllette, hanem engem, az iskola bálját fejezve ki mindazért, amit évekig tettem értük.” Krausz: *Életem*... 25.
- ⁹¹ Leopold Samu naplója, 1889. június 27-ei bejegyzés
- ⁹² Krausz: *Életem*... 25-26.
- ⁹³ Ezen sejtésemben megerősített Dede Franciska véleménye is.
- ⁹⁴ Az országos napilapokban (*Budapesti Napló*, *Pesti Napló*, *Az Újság*) megjelent verseinek feltárása – a nagy lap- és oldalszámú hirlapanyag időigényessége miatt – még hátravan. Ugyanakkor sikerült összegyűjteni a férje unokabátyja, dr. Leopold Kornél szabadelvű irányvonalat követő lapjában, a *Tolnavármegyében* megjelenő Lys-Noir-verseket. A *Tolnavármegye* ezzel egy időben előszeretettel közölte M. Kornis Aranka, Szalay Fruzina, Erdős Renée verseit is.
- ⁹⁵ Megjelent: *Tolnavármegye* 1903. március 1. 1.
- ⁹⁶ Megjelent: *Tolnavármegye* 1905. június 18. 1.
- ⁹⁷ Kádár: *A legerotikusabb*... 43.
- ⁹⁸ Kaffka Margit: Alba Nevis: Nász előtt. In: *Nyugat* 1910/8. 558.
- ⁹⁹ A csak a korszak sajtóanyagában, és különösen a napisajtóban fellelhető irodalmi termés háttérbe szorulása, sok esetben az utókor számára történt „elvesztés”-e neves írók kapcsán is megfigyelhető. Példa erre Reviczky Gyula, Kiss József, Komjáthy Jenő, Justh Zsigmond és Szana Tamás is. Császtvay Tünde: A hím veréb és a pillangó. *Az akadémikus és az erotikus irodalom tusája* a 19. század utolsó harmadában. In: *Nők és férfiak... avagy a nemek története. Rendí társadalom – polgári társadalom* 16., Nyíregyháza, 2003. 410-411.
- ¹⁰⁰ Az 1901. július 29-ei nyilatkozat közjegyzői záradéka. TMÖL, Szdi.Árvaszék 1342/1922.
- ¹⁰¹ *A Hét* 1904. december 6. 799.
- ¹⁰² *A Polgár* 1906. december 14. 6.; Pár hónappal korábban a *Tolnavármegye* 1906. szeptember 23-i számában eljegyzésükről számolt be.
- ¹⁰³ Auernheimernek több művét is kiadták magyarul, így például *Renée és a férfiak* c. regényét (Budapest, 1918.), valamint a *Mai oszt-rák elbeszélők* c. munkáját (Franklin Társulat, Budapest, 1937.). Az 1921-ben a pesti Renaissance Színházban bemutatott *Szerp-kör* című vígjátékáról Kosztolányi Dezső írt kritikát.
- ¹⁰⁴ *Neue Deutsche Biographie I.*, Duncker & Humblot, Berlin, 1952. 435.
- ¹⁰⁵ Id. a Leopold Klára gyámügyével kapcsolatban keletkezett iratokon szereplő lakcímeiket. TMÖL, Szdi.Árvaszék 1342/1922.
- ¹⁰⁶ *Neue Deutsche Biographie I.*, 435.
- ¹⁰⁷ 17615/1904. sz. alispáni irat, TMÖL, Szdi. Árvaszék 1342/1922.; Hogy ezen összeg nagyságáról megközelítő fogalmunk legyen, megemlítem, hogy az 1912-ben elhunyt Leopold Sándor hagyatékai leltárában feltüntetett két szekszárdi ház értéke a következő volt: a város főutcáján található földszintes polgárház 10 800 koronára, míg az újonnan épített vásártéri (ma: Arany János utcai) egemeletes ház pedig 24 000 koronára volt becsülve. Csekő: *Ifj. Leopold Lajos élete Szekszárdon*, 466-467.
- ¹⁰⁸ Fellner Alfrédal, Fellner Henrik iparmágnás fiával történt házasságkötésükre Bécsben, az evangélikus városi templomban került sor. A házasságlevél hivatalos másolati fordítása megtalálható: TMÖL, Szdi.Árvaszék 1342/1922.
- ¹⁰⁹ Az Egyesült Államokba történő letelepedésre, a Svájcban töltött átmeneti időszak után 1949 nyarán került sor.
- ¹¹⁰ Férje, Raoul Auernheimer 1947 októberében halt meg. *Neue Deutsche Biographie I.*, 435.

KIADÓNK GONDOZÁSÁBAN JELENT MEG

A kötetek kaphatók a kiadóban, illetve a jobb könyvesboltokban.

• Szerző neve •

A CIKK CÍME